

קווי יסוד בהתפתחותו ההיסטורית, החוקתית והטכנית-

טקטית של משחק הכדורעף בעולם ובישראל

ד"ר מרק ורטהיים וד"ר חיים קאופמן

מבוא

הבנת מצבו של ענף הכדורעף בהווה מצריכה דיון בהתפתחותו מאז היווצרותו ועד מצבו העכשווי. כדי לתאר התפתחות זו יש להתייחס להיסטוריה של הענף בכמה רבדים: התפתחות הרעיון של המשחק לאורך השנים ותהליך הפצתו בעולם, התפתחות עיצובה של החוקה, התפתחות השינויים הטכניים והטקטיים, וכל אלה במסגרת השינויים הסביבתיים והפוליטיים בתקופות השונות שעיצבו התפתחות זו, כניסת המשחק למסגרת האולימפית, כניסתו לטלוויזיה או פריצתו של כדורעף החופים. הכדורעף כענף ספורטיבי מעשי הושפע מהשינויים שנגרמו עקב הצלחות או כישלונות של מעצמות הכדורעף בתקופות השונות, ומן העיסוק המדעי והתיאורטי בענף במוסדות להשכלה אקדמית ספורטיבית ברחבי העולם. כל אלה השפיעו גם על התפתחותו בישראל. מכאן גם נגזרות מטרותיו של מאמר זה:

- הכרת שלבי היסוד של עיצוב משחק הכדורעף
- הבנת השינויים שחלו בכדורעף כבבואה של התקופה שבה פעל, והשלכותיה של כל תקופה על זו שבאה בעקבותיה
- ניתוח השינויים הטכניים והטקטיים לאורך זמן
- בחינת העידן המודרני של הכדורעף במשחקים האולימפיים
- בדיקת השפעתה של התקשורת בכלל ושל הטלוויזיה בשידור חי בפרט, על דרכו של הכדורעף
- דיון בהתפתחות כדורעף החופים והשפעתו על הכדורעף הקלאסי
- הבנה של התפתחות הכדורעף בישראל כנגזרת מן ההתפתחות של הענף בעולם והדגשת ייחודיותו מרגע היווסדותו ועד היום.

מאמר זה מבוסס על מקורות שונים המתמקדים כל אחד בהיבט ייחודי משלו בתולדות הכדורעף. מקורות מרכזיים וחשובים למאמר זה הם עבודותיהם של ברנדל (Brandel, 1988) והלביג (Helbig, 1995) ועבודת הדיסרטציה של שיידרהייט (Scheidereit, 1969), שהתמקדו בתהליך התפתחותו של הכדורעף לתקופותיו. עד כה נעשו ניסיונות שונים לפריודיזציה של הענף, ובמיוחד ראוי לציין ברנדל שחילק את תקופות ההתפתחות של הכדורעף כדלהלן:

1895-1918 – השנים הראשונות

1919-1945 - תקופת המשבר

1946-1963 - תקופת הפריחה

1964-1984 - התקופה האולימפית

מאמר זה מקבל באופן עקרוני את החלוקה של ברנדל על פי השנים, אך בהדגשים שונים ובהשלמת ניתוח השלבים עד היום. במאמר זה החלוקה לתקופות מתמקדת בראייה הכוללת המתייחסת גם

לקשר שבין התקופה והשינויים בענף (טכניים, טקטיים וחוקתיים), לבין התפתחות הכדורעף כמותנה בדרישות הסביבתיות.

תיאור התפתחות הענף בישראל מתבסס בעיקר על פרסומים של איגוד הכדורעף ועל מספר מצומצם של מאמרים שפורסמו בנושא זה, ועל נתונים המופיעים במאגרי מידע שונים. בניגוד לתיאור הענף בעולם אין בנמצא כיום ספר מקיף העוסק בהתפתחות הענף ועיקר החומר המצוי הוא נתונים "יבשים" על עובדות (מנצחים, תוצאות, מיקום וכו') – כך שהניתוח של המגמות והתהליכים במאמר זה הוא ראשוני. החלוקה של הניתוח ושל תיאור התפתחותו של הכדורעף בישראל היא בין התקופה שלפני קום המדינה לבין התקופה שלאחר קום המדינה.

הפרק הראשון במאמר יעסוק בשנות ההתהוות של הכדורעף (1895-1918) וידון במציאת המשחק ובגורמים הראשוניים שעיצבו את אופיו ואת חוקיו. כמו כן ידון פרק זה בדרכי המעבר של המשחק מארצות הברית לעולם.

הפרק השני ידון בהתפתחות הכדורעף במדינות השונות בין שתי מלחמות העולם ועד סוף מלחמת העולם השנייה (1918-1945). השינויים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים שחלו בעולם לא פסחו גם על התפתחותו של הכדורעף, והפרק יעסוק בדינמיקה של הענף שנע בין משחק לשעות הפנאי לבין משחק תחרותי. דינמיקה זו היא שהשפיעה על שינויי החוקה ועל השינויים הטכניים-טקטיים הבסיסיים שהיוו גורם לעיצוב הטכני והטקטי בשנים שלאחר מכן.

הפרק השלישי יתייחס לתקופת בנייתו מחדש של הענף (1945-1963) שבה באה לידי ביטוי ההתפתחות השונה של הענף במזרח אירופה ובארצות המערב בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. שינוי זה נובע מהמבנה הפוליטי שהיה קיים במדינות אלה. תקופה זו התאפיינה בהתמסדותו של הענף במדינות השונות ובמישור הבינלאומי. פריחת הענף נבעה משינויים ממסדיים שהשפיעו על ההתפתחות הרב-גונית של הטכניקה והטקטיקה של המשחק וכן על חוקיו.

הפרק הרביעי ידון בתקופה ה"אולימפית" (1964-1984) אשר בה הכדורעף הפך להיות לחלק בלתי נפרד מהמשחקים האולימפיים. בתקופה זו התעצב הכדורעף מקצועית ומדעית בעקבות קונגרסים, דיונים מקדימים למשחקים האולימפיים ופרסומים מדעיים רבים בספורט בכלל ובכדורעף בפרט.

הפרק החמישי מתייחס לתקופה שבה החלה מערכת היחסים התלותית של הכדורעף בטלוויזיה (2000-1984). מערכת זו השפיעה בצורה מכרעת על חוקת הכדורעף ועיצבה את אופיו המודרני של המשחק. תופעה נוספת המאפיינת תקופה זו היא פריצתו של כדורעף החופים במערב כמשחק עצמאי וכניסתו למשחקים האולימפיים.

הפרק השישי ייוחד להתפתחות הכדורעף בארץ ישראל ובמדינת ישראל וינתחו בו המגמות המרכזיות בהתפתחותו של הענף והגורמים המשפיעים בעיצובו בישראל.

פרק א: שנות ההתהוות של המשחק – 1895-1918

המצאת המשחק ומטרותיו הראשוניות

המצאת המשחק. רוב המקורות המצויים בידינו מייחסים את המצאת הכדורעף לוויליאם ג' מורגן (William.G.Morgan). מקורות אחדים מצביעים על ששיחקו משחקים דומים בסין, באיטליה, ובגרמניה, שם נקרא משחק דומה בשם: פאוסט-באל (Faust-Ball), ומשחקים בו עד היום. מורגן עצמו הכחיש כי

הוא הושפע ממשחקים אלה, וטען כי המשחק שהמציא הוא תוצאה של ניסיונות לפיתוח של משחקים שונים שעיזב בעצמו (Helbig, 1995).

מורגן היה תלמידו של ג'ון נייסמיט (John Naismith), ממציא משחק הכדורסל (ואף משחקים נוספים), שיחק כדורסל ופוטבול בעצמו והושפע מנייסמיט הן בצורך להמציא משחקים והן מצורות המשחק עצמו. מכאן נובע הקשר הראשוני שבין הכדורסל לבין הכדורעף והפוטבול. גורם השפעה נוסף על המצאת הכדורעף ועל עיצובו הראשוני היו משחקים ששיחקו באותה התקופה בארצות הברית בסוף המאה ה-19 בעיקר משחק ששמו מינטון (Minton) שהיה משחק "חבטות" ששילב מרכיבים מהמשחקים בייסבול, סקווש ראקט-בול (Racquetball) וטניס. מורגן לקח את משחק הרקט בול והטניס, הגביה את הרשת, ויתר על המחבט (שהיה ממילא זעיר ביותר) וקרא למשחק בשם מינטונט (Mintonette) שנחשב כשלב המוקדם של משחק הכדורעף וכשמו הראשוני של משחק זה (סובוביץ, 2002, Helbig, 1995).

לאחר שסיים את לימודיו בקולג' עבד מורגן בשנת 1894 כמורה לספורט בימק"א (Y.M.C.A) בעיר אובורן (Auburn) שבמדינת מיין (Maine), ושנה לאחר מכן (1895) עבר למוסד אחר של ימק"א במדינת מסצ'וסטס. פרטים ביוגרפיים אלה מצביעים על כך שמשחק הכדורעף הומצא ושיחקו בו לראשונה במוסדות ימק"א שבהם הוא עבד (צפון מזרח ארצות הברית). משחק זה הפך להיות חלק בלתי נפרד משיעורי הספורט בתכניות הלימודים של ימק"א, שהייתה רשת נרחבת ביותר של קולגים והיותה דוגמא של שילוב המשחק במערכת החינוך במוסדות ההוראה השונים. בקיץ 1895 הציג מורגן את המשחק בפני כינס של מורים לספורט בקולג' בספרינגפילד (Springfield) יחד עם חבריו פרנקווד (Frankwood). ולינץ' (Lynch), ולקראת מפגש זה נכתבו לראשונה יסודות המשחק והחוקה הראשונה.

ב-1895, התקיים משחק פומבי בהשתתפות ראש העיר ומפקד מכבי האש, ובו שיחקו באופן מקרי חמשה שחקנים כנגד חמישה. במרביתו של המשחק שהה הכדור זמן רב באוויר ולכן הוחלט לשנות חוקים אחדים ולהחליף את שמו של המשחק ממינטונט ל-ווליבול (Volleyball) מונח זה תורגם לעברית ככדור יעף, ומאוחר יותר ככדורעף שני השמות האלה נשתמרו עד היום הזה. (אפק, 1995, FIVB, 1987, Helbig, 1995)

מטרות ראשונות. מורגן תיאר את המצאת הכדורעף כפתרון למצב של שבו בכיתה אחת מספר תלמידים רב וכחיפוש אחר משחק קבוצתי גדול, שיתאים גם למבוגרים, וזאת מכיוון שלמשחק הכדורסל, הדומיננטי עד אז הייתה תדמית של משחק לצעירים. משחק זה, בניגוד לכדורסל ובהשלמה לו, היה אמור לענות על הצורך במשחק שנחשב לא קשה, דהיינו, שאינו מצריך מאמץ גופני רב ותנועה מהירה, ומהווה יותר משחק של "התפרקות" בזמן הלימודים (העבודה) ואחריהם. הרעיון המקורי היה שישתתפו במשחק מספר שחקנים בהתאמה לכמות המשתתפים הנמצאים בפועל החפצים להשתתף ללא הגדרה כמותית של משתתפים. מטרה נוספת הייתה להשאיר את הכדור זמן רב ככל האפשר באוויר, תוך שמירה על התנועה של הכדור בכיוונים שונים מעבר לרשת. כלומר, הרעיון המקורי היה ליצור משחק שחוקיו הם "פתוחים" על מנת לאפשר לכול להיות שותף בו. חוקיו ורעיונותיו הבסיסיים של המשחק נקלטו לא רק במסגרת "ימק"א", אלא גם אצל אנשי עסקים שמצאו במשחק הנאה ואף הומור, בעיקר מכיוון שהכדור שוהה רוב הזמן באוויר, לא נוצר מגע גופני

ולא נדרש מאמץ גופני גבוה במיוחד (מה שיצר לו בתחילה דימוי "נשי"). הגישה הייתה, שאפשר לשחק במשחק זה בכל התנאים: הן במגרשים פתוחים והן במגרשים סגורים (באולמות). כפי שניתן להבין, משחק הכדורעף פותח מתוך הגישה הבסיסית שהוא משחק פנאי שאין בו ניצחון של קבוצה, והדגש מושם בשיתוף הפעולה בין משתתפיו. המטרה המשותפת של שתי הקבוצות לא הייתה ניצחון של האחת על יריבתה, אלא החזקת הכדור זמן רב באוויר ככל האפשר, כשהצלחה נמדדה בכך ששתי הקבוצות הצליחו במשותף להעביר פעמים רבות את הכדור מצד לצד מבלי שהכדור ייפול (כדוגמת משחק ה"רקטות" בים שמשחקים אותו כיום). את המשחק הזה היו אמורים לשחק גברים ונשים בכל גיל, כשחוקיו ושימושו פשוטים ונגישים לכול, ואין צורך בלימוד מובנה. אם כן, בשנים הראשונות היה המשחק מכוון להיות משחק עממי ומשחק לשעות הפנאי (Helbig, 1995).

השינויים החברתיים שבאו בעקבות המהפכה התעשייתית גרמו לרפורמות שונות בחוקי העבודה (הגבלת שעות העבודה, חופשות שנתיות וכו'), יצרו שעות פנאי רבות יותר ואלה נוצלו בין היתר, לפעילות ספורטיבית בעבודה ובמקום המגורים. משחק הכדורעף התאים לשינויים בדפוסי ההתנהגות בשעות הפנאי.

הכדורעף הוא משחק כדור קבוצתי שאין בו מגע גופני שאפשרויות הפציעה בו מצומצמות, ויחד עם זאת נחשב כאמצעי למניעת בעיות יציבה ולשיפור וכמסייע לכושר העבודה. ניתן לשחק אותו בכל מקום (בביה"ס ומחוצה לו, בעיר ובכפר), ועל ידי כל אדם ללא הגבלה, ללא למידת חוקה או ללא צורך בשינויי על פי המקום ועל פיתנאי המשחק.

משחק הכדורעף התאים גם להתפתחות האורבנית המואצת באותה התקופה בכך שניתן לקיימו גם בשטח בנוי ובתנאי צפיפות (למשל מתיחת חבל בין בניינים וכו'). התנאים והאמצעים לקיום המשחק נגישים וזולים באופן יחסי (ניתן לשרטט גבולות על הכביש/אדמה, לתחום גובה באמצעות חבל או גומי (Helbig, 1995).

השלים הראשונים של עיצוב החוקה

כאמור, משחק הכדורעף היה ביסודו משחק ללא חוקים מוגדרים כשמטרתה של כל קבוצה לא הייתה ניצחון על היריב. ההתנסות במשחק הייתה על ידי מי ששיחק בפועל במסגרות השונות (בית ספר, עבודה, שכונה וכו') באזורים השונים (עיר, כפר, שכונה). מכיוון שחוקיו של המשחק לא היו מוגדרים ואחידים התפתח המשחק על פי ההגדרות שהוסכמו על ידי המשחקים עצמם, ובהדרגה החלו להתפתח חוקים אזוריים-שכונתיים שונים שהושפעו לא אחת מחוקי הכדורסל והטניס וכיד הדמיון והיצירתיות של המשתתפים.

החוקה הראשונה. החוקה המודפסת הראשונה שהודפסה על ידי הוועדה המפקחת של הליגה האתלטית של ימק"א בשנת 1897 (בניגוד לזו של מורגן) קבעה כי אורך המגרש יהיה 7.62 מ', רוחבו 15.24 מ' וגובה הרשת 1.98 מ' (6 רגל ו-6 Zoll) גובה זה נקבע על פי המידות הנהוגות בארצות הברית, ומכאן המספר הלא עשירוני. גובה זה נקבע בהנחה שאדם ממוצע באותה התקופה יוכל בפשיטת ידיים להיות מעל גובה הרשת (ללא קפיצה). בין שתי הקבוצות מפרידה רשת ומשני צדיה תשחקנה שתי קבוצות, ללא הגבלת מספר המשתתפים בכל קבוצה, ומספר המשתתפים קבוצה אחת אינו זהה לזה של "יריבתה". מטרת המשחק הייתה לשחק או לחבוט בכדור ובכך לגרום לו ליפול בשטח היריב. המשחק

מתחיל בחבטה (מכת פתיחה), שצריכה להתבצע מעבר לקו הרוחב החיצוני. כמו בטניס, ניתן לבצע שתי חבטות. במקרה שהכדור פוגע ברשת, ניתן לשחקן ניסיון נוסף. לאחר שלוש חבטות מוצלחות יש להחליף את זכות ההוצאה של מכת הפתיחה. לאחר תשעה חילופי זכות כאלה המשחק הסתיים. הקבוצה, שהוציאה מכת פתיחה, היא היכולה לזכות בנקודה אחת. הוצאת מכת פתיחה, תוך פגיעת הכדור ברשת והגעתו לשטח היריב – מאפשרת את המשך המשחק, בתנאי שקודם לפגיעה ברשת, נגע שחקן בידו בכדור בלבד מבלי לגעת ברשת. המשתתפים עמדו על המגרש במקומות קבועים. היה מותר לשחק או לחבוט בכדור אך ורק ביד והיה אסור "להחזיק" את הכדור. היה ניתן לשחק בכדור באמות, בשורש כף-היד ובכף-היד, והמעניין הוא שנקבע כי ניתן לשחק בכדור כמה פעמים רצוף, אלמנט שנלקח מהכדורסל ונקרא אז בכדורעף דריבלינג (Dribling). בנוסף, היה ניתן לגעת ברשת (מלבד המקרה הנזכר לעיל), לדרוך על קו האמצע ואף לעבור אותו.

חוקה זו יצרה משחק שבו היו מהלכים רבים, לא הייתה בו כלל התקפה, ומכאן שלא היו גם הנחתות ובוודאי שלא מכות פתיחה בנייתור (כנהוג כיום). מהלכים אלה גרמו למשחק להיות ארוך יותר, להתבסס על שיתוף פעולה, והיה משחק שהוא יותר "עם" היריב ולא "נגד" היריב. בתחילה שיחקו את המשחק בכדור של משחק הכדורסל, אך הוא היה גדול וכבד מדי, ואז חיפשו כדור המתאים יותר לכדורעף בגודל ובמיוחד במשקל. כנראה, היה זה מורגן עצמו שפנה לחברה שייצרה את כדורי הסל (A.G. Spalding & Bros) וביקש ממנה לייצר עבורו כדור קל יותר ועשוי מעור. היקפו של הכדור הראשון היה 25-27 Zoll (63.5-68.6 ס"מ) ומשקלו 252-336 גר'. בשנת 1897, שבה נכתבה החוקה, פורסם מאמר ראשון אודותיה על ידי קארמון (J.D. Carmon) שנקרא "המשחק המקורי של הכדורעף" ("THE ORIGINAL GAME OF VOLLEYBALL"). ניתוח מאמר זה מצביע על חמשה תחומים שעיצבו את החוקה הראשונה, כשמושם בו הדגש על חמישה מרכיבים מרכזיים:

- א. **מקום המשחק** - באולמות ובשטח הפתוח.
- ב. **מספר המשתתפים** גמיש מתאים לשני המינים ולכל הגילאים ואין איזון בין מספר המשתתפים בכל קבוצה.
- ג. **רעיון המשחק**. המשחק נועד ליצור שיתוף פעולה בתוך הקבוצה ובין הקבוצות. מטרתו היא להעביר את הכדור מצד אחד לצדו האחר של הרשת ולשמור על כך שהכדור יהיה בתנועה באוויר הלוך ושוב כאשר היריב מחזיר את הכדור ומנסה למנוע את נפילתו בשטח המגרש שלו.
- ד. **זמן המשחק** לא היה מוגדר, והוא נמשך כל עוד הכדור נע מצדו האחד של הרשת לצדו האחר ואיננו נוגע במשטח. המשחק הופסק על פי רצונם החופשי של המשתתפים.
- ה. **שיטת הניקוד**, שעל פיה תוענק נקודה אחת לקבוצה שהוציאה מכת פתיחה בתנאי שהכדור נפל בשטח היריב. אם הכדור נפל בשטח הקבוצה המוציאה מכת פתיחה, הזכות להוציא מכת פתיחה עוברת לקבוצה השנייה ואף קבוצה אינה זוכה בנקודה. משחק זה הוגדר בשלב הזה כשילוב של טניס וכדור-יד.

החוקה נוסתה חלקית בארצות הברית, וניתנה לה פרשנות שונה במקומות שונים. היא לא הציעה פתרונות לכל המצבים שנוצרו בשטח. הבעיה המרכזית הייתה באי הגדרת מספר המשתתפים (כך שבפועל שיחקו 6 עד 12 משתתפים) ובכך שהשחקנים היו סטטיים מדי ללא חילופים במקומות. לפיכך, פורשה החוקה ויושמה במדינות שונות בארצות הברית באופן שונה בהתאם לנתונים ולניסיון שנצטבר

בכל מקום. בעיה נוספת נוצרה בגלל מידות המגרש שלא התאימו לתנאים בכל מקום, כך שהמשחק נערך בפועל במגרשים בעלי גדלים שהם שונים מאלה שנקבעו בחוקה. למרות היישום השונה של החוקה הצליחה ימק"א להפיץ את המשחק ברחבי ארצות הברית בגלל היותה רשת חינוך מרכזית (FIVB, 1987).

שינויים בחוקה בשנת 1900. חוסר האחידות והניסיון המצטבר של המשחק בגילים השונים ובאזורים השונים הביא את ימק"א לערוך שינויים משמעותיים בחוקה (שלוש שנים בלבד לאחר החוקה הראשונה!). והמרכזיים שבהם היו אלה:

גובה הרשת, הועלה ל- 2.13 מ' והיה אחיד לנשים ולגברים. נאסר על דריבלינג (Dribbling), כלומר החוקה לא אפשרה עוד לשחק (לגעת) בכדור יותר מפעם אחת על ידי אותו משתתף, אלא רק לאחר שמתתף אחר נגע בו. החוק המשונה, שעל פיו שחקן שעמד במגרש היה יכול לעזור למכת הפתיחה לעבור את הרשת, בוטל. שיטת הניקוד השתנתה ובמשחק הייתה מערכה אחת בלבד עד 21 נקודות (Brandel, 1988).

שינויים בחוקה בשנת 1912. הפצתו של משחק הכדורעף אל מעבר לגבולות ארצות הברית הביאה ליצירת המאפיינים התחרותיים הראשונים שלו. המעבר ההדרגתי למשחק תחרותי הביא בעקבותיו שינויים נוספים בחוקתו בשנת 1912, אלה השינויים המשמעותיים שחלו בו:

גודל המגרש שונה, רוחבו נקבע ל- 10.66 מ' ואורכו ל- 18.28 מ', הרשת הוגבהה ל- 2.28 מ'. הוחלט כי כל משתתף יוציא על פי סדר מוגדר מכת הפתיחה לכן הוחלט על חילופים מעמדה לעמדה (ROTATION). את מכת הפתיחה היה ניתן לבצע בכל נקודה על קו הרוחב (חוק ששונה וחזר לתוקפו כיום). השחקנים נדרשו להודות בטעויות, מתוך חשיבה חינוכית שתפקידו של המשחק הוא לפתח אצל המשתתף אחריות אישית. מכיוון ששינוי חוקי המשחק גרמו לו להיות קצר יותר, קבעה החוקה החדשה כי המשחק יתנהל בשתי מערכות, כשכול מערכה צריכה להסתיים כשקבוצה אחת זוכה ב-15 נקודות (Brandel, 1988).

השינויים בחוקה בשנים 1917-1918. בשנים אלה החלה ההתפתחות של הכדורעף כמשחק תחרותי-הישגי, ומשום כך היה צורך גם לשנות את החוקה. בארצות שבהן הופץ המשחק הוא קיבל מלכתחילה ממד תחרותי, והתפתחות דומה חלה גם במסגרת הצבא האמריקאי, שם שימש הכדורעף גם כפעילות לשעות הפנאי וגם לתחרויות בין יחידות שונות - מה שדרש שינויים נוספים על מנת להתאימו למשחק תחרותי.

בין השינויים המשמעותיים ניתן לציין את החוקים האלה: למכת הפתיחה הוגדר תחום שהיה בצד ימין או בצד שמאל של קו הרוחב. ההתנסות במשחקים בשעות הפנאי יצרה את אפיוני ההתקפה ומכאן גם את מיומנות ה"הנחתה", וגרמה להגבהת הרשת ל-2.43. גובה זה נשאר בתוקפו עד היום בתחרויות לגברים. מספר השחקנים נקבע לששה בכל קבוצה (נתון שאף הוא לא השתנה) - מאחר שהמשחק התחרותי מצריך נתוני פתיחה שווים בכל קבוצה (כזכור, במשחק הפנאי לא הייתה מגבלה של מספר המשתתפים בכל קבוצה).

בשנים אלו נכנסו חוקי ה"זון" (ZONE), כלומר הוגדר שטח ההגנה ושטח ההתקפה, הקו הקדמי והקו האחורי, כאשר בכל שטח/קו שלושה משתתפים: ימני, מרכזי ושמאלי. חוק זה ביסס את רעיון המשחק "הטקטי" הראשוני על פי ה-"זון", אין התמחות בתפקיד מוגדר וכל שחקן נדרש לבצע כל

פעולה במגרש בהתאם למיקומו. כלומר: בניגוד למצב הקיים כיום, לא הייתה התמחות לתפקיד מוגדר. הסיבה לכך הייתה "חברתית" - ליצור תחושה של שיתוף שכל שחקן תורם את חלקו בכל תפקיד הן בהגנה והן בהתקפה. מגמה זו נותרה כיום רק כבסיס לאימון וללימוד של מתחילים בכדורעף. המשחק הפך מעתה למשחק ייחודי בעל חוקים ברורים ומוגדרים המבדילים בבירור בינו לבין משחקים אחרים. (FIVB, 1987)

תחילת המעבר של המשחק מארצות הברית לעולם

ההתלהבות הראשונית של המורים לספורט במוסדות ימק"א נוכח משחק הכדורעף לא הפכה אותו מייד למשחק פופולרי במדינות אחרות וביבשות אחרות. תפוצתו הראשונית הייתה בצפון ארצות הברית ולאחר מכן במדינות ארצות הברית השונות. ימק"א, שהיא רשת חינוכית עולמית, הייתה הגורם המכריע בהפצתו הראשונית של משחק הכדורעף ביבשות השונות בעולם כבר מראשית המאה ה-20. נתאר להלן בקצרה את התפשטותו של המשחק במדינות השונות על פי היבשות:

יבשת אמריקה. קנדה, בעלת הקשר היבשתי עם מדינות צפון ארצות הברית, טיפחה אף היא מוסדות ימק"א, ואין זה מפתיע שהיא הייתה המדינה הראשונה מחוץ לארצות הברית אשר בה נקלט משחק הכדורעף. כבר בשנת 1900 היו בקנדה קבוצות משחק רשמיות. בשנת 1908 יש עדות כי שיחקו את המשחק גם בפורטו ריקו, שכנתה הדרומית של ארצות הברית. בארץ זו הפך עד מהרה הכדורעף למשחק הספורט הפופולרי ביותר מלבד הכדורסל. במדינה זו הוא שימש בעיקר כמשחק לשעות הפנאי, שיחקו אותו בעיקר אנשים מבוגרים, בדרך כלל בבגדי עבודה, בזמן הפסקה או לאחר סיום יום העבודה.

דרום אמריקה. ההתפתחות של המשחק ביבשת זו התחילה עם החדרת המשחק לקובה ולאחר מכן לפרו ולאורוגוואי. לקובה הובא המשחק בשנת 1905 על ידי אנשי עסקים קובניים, שבמסגרת עסקיהם ביקרו בארצות הברית והביאו משחק זה עימם לקובה כמשחק לשעות הפנאי. פרו (1910) ואורוגוויי (1912) הלכו בעקבותיה. לאורגאווי הוכנס המשחק על ידי הופקינס (Hopkins), ידידו של מורגן, שנשלח לשם במיוחד על ידי ימק"א למטרות חינוכיות, ובין היתר, דאג לשלב את הכדורעף כמשחק חינוכי. בשנת 1917 הגיע המשחק גם למכסיקו.

אסיה. תחילתו של המשחק ביבשת זו הייתה בסין, שם הייתה לארצות הברית רשת רחבה מאוד של מוסדות ימק"א. תפוצתם של מוסדות אלה לאורכה ולרוחבה של סין הביאה לתפוצה נרחבת של המשחק בארץ זו כבר בשנת 1906. בשנת 1910 החל הכדורעף להיות מופץ בהדרגה גם בפיליפינים. התפתחות המשחק ביבשת אסיה וכניסתם של מדינות רבות יותר למעגל המשחקים את המשחק, הביאה לכך שכבר בשנת 1913, שבה התקיימו משחקי אסיה הראשונים במנילה שבפיליפינים, היה הכדורעף חלק מתכנית המשחקים. טורניר הכדורעף שהתקיים שם בהשתתפות סין, יפן (שבה החלו לשחק את המשחק בשנה זו) והפיליפינים נחשב לטורניר הבינלאומי הראשון בכדורעף. בעקבות משחקי אסיה המשיך המשחק להתפשט בעידודה של ימק"א שהחדירה את המשחק גם לקוריאה בשנת 1916 (Brandel, 1988)

אירופה. בניגוד לתפוצתו המהירה של הכדורעף באמריקה הצפונית והדרומית ובאסיה חדר הכדורעף טיפין טיפין ובאיחור רב לאירופה. רק בשנת 1914 (שבה פרצה מלחמת העולם הראשונה) אנו מוצאים עדות להתייחסות למשחק באנגליה, שם הוקמה ההתאחדות לכדורעף, (ההתאחדות האירופית הראשונה לכדורעף), אך לא הייתה להחלטה זו השלכות מעשיות ולא ניתן לראות בזאת את פריצת הדרך שלה למשחק. הייתה זו רק החלטה מוסדית-רשמית שלא לוותה בפועל בהפצתו של המשחק.. את תחילתה של ההפצה המאורגנת והממוסדת באירופה ניתן לייחס לרפובליקות הבלטיות, שם הופץ המשחק בעזרת מורים לספורט של ימק"א ששהו במדינות אלו. עד למלחמת העולם הראשונה לא ניתן להצביע על התפשטות המשחק. במלחמה עצמה הופץ המשחק באמצעות חיילי צבא ארצות הברית ששהו שם (Helbig, 1995 Scheiderei, 1969).

לסיכום, ניתן לומר כי משחק הכדורעף הופץ בעיקר על ידי מורי ימק"א על ידי חיילי ארצות הברית. תפוצתו הייתה שונה ביבשות השונות, כשבארצות הברית הוא היה בעיקרו משחק של פנאי, ובשאר היבשות לבש אופי תחרותי. כמשחק לשעות פנאי שיחקו בו במגזרים שונים (פועלים, סטודנטים, חיילים), והחל לפעול לראשונה במסגרת תחרותית בינלאומית באסיה. הנתונים מצביעים על כך שבשנת 1916 מספר הפעילים בתחום הכדורעף היה כ- 200,000 איש, ושלוש שנים לאחר מכן יש הערכה של כמיליון פעילים בענף הכדורעף בעולם (Brandel, 1988).

פרק ב: תקופת ההתפתחות במדינות השונות 1945-1918

הכדורעף בין משחק לשעות פנאי לבין משחק תחרותי

בשנים שבין מלחמת העולם הראשונה לבין תום מלחמת העולם השנייה, הפך משחק הכדורעף להמוני, והיה חלק בלתי נפרד מפעילות הפנאי, בעיקר בחיי היום-יום בצבא ובבתי הספר. בשנות ה-20 וה-30 התקיימו תחרויות בינלאומיות ואף טורנירים, אך מספר התחרויות היה מועט יחסית בעיקר משום שתקופה זו מתאפיינת בחוסר ההחלטיות ביחס למטרות המשחק, להדגשיו ובעיקר לחוסר הבהירות בין היותו משחק של פנאי או/ו משחק תחרותי. בשנים אלו חל הארגון ראשוני של תחרויות אזוריות ושל תחרויות על-אזוריות, דבר אשר הביא לגידול משמעותי הן במספר העוסקים במשחק בכלל, והן במספר העוסקים במשחק התחרותי בפרט. הגידול הרב ביותר היה באירופה, ובמיוחד במזרחה של אירופה ובברית המועצות, לשם הוא חדר באינטנסיביות.

המשחק התבסס על פירוש לא אחיד לחוקה (לפחות בתחילת התקופה) מה שגרם לאופיו המקומי של המשחק שלא אפשר לו לפרוץ די הצורך לרמה הבינלאומית. מן הראוי לציין כי בתקופה זו לא עלו יפה הניסיונות השונים לכלול את משחק הכדורעף כחלק אינטגרלי מהמשחקים האולימפיים, עקב חילוקי דעות לגבי החוקה בין המדינות האירופיות לבין עצמן וכן בין המדינות האירופיות לבין היפנים. היפנים שיחקו אז על מגרש בגודל 20X20, גובה הרשת היה 2.15 מטר וכל מערכה ארכה עד עשרים ואחת נקודות, כאשר בכל קבוצה שיחקו שנים עשר שחקנים (לאחר מכן הופחת מספר המשחקים לתשעה). אי אחידותו של המשחק והעובדה שעדיין לא היה לו ארגון גג עולמי היא שהקשו על התמסדותו הבינלאומית בניגוד להתמסדותו כמשחק תחרותי בתוך המדינות עצמן (Helbig, 1995)

להלן נסקור נקודות מרכזיות בהתפתחות המשחק ברחבי העולם :

ארצות הברית. מדינות ארצות הברית החלו אף הן בהדרגה לראות במשחק זה לא רק משחק לשעות הפנאי אלא גם משחק תחרותי. אין זה מפתיע שהתחרות הבין-מדינית הראשונה בארצות הברית הייתה בשנת 1922 בין מוסדות ימק"א במדינות השונות. תחרות זו היוותה בסיס לאליפות ארצות הברית שהתקיימה כבר באותה השנה בברוקלין בניו-יורק והשתתפו בה 27 קבוצות מ-11 מדינות (וכן קבוצות נוספות מקנדה). השתתפות רחבת היקף זו מוכיחה את הפופולריות של הענף במדינות השונות בארצות הברית.

אליפות ארצות הברית הביאה ליזמה ראשונית לכלול את משחק הכדורעף כמשחק רשמי במשחקים האולימפיים בפריס בשנת 1924. ניסיון זה לא עלה יפה, אך יחד עם זאת הוצג המשחק בחלק הלא רשמי של המשחקים האולימפיים, כנראה משום שהמשחק לא היה "בשל" עדיין מבחינת תפוצתו וארגונו להיכלל כבר בשלב זה במשחקים.

בשנת 1925, הוקם איגוד הכדורעף האמריקאי (AVU – American Volleyball Association) 3 שנים לאחר שקוימה אליפות!), הקמת איגוד הכדורעף האמריקאי הולידה השתלבותו בהתאחדות הספורט האמריקאית שהייתה אז הגדולה בעולם (AAU). בשנת 1929 היו כבר בארצות הברית כ-7000 קבוצות ב-821 מסגרות תחרות, והמשחק הפך להיות אחד מפעילויות הספורט המובילות במוסדות ההכשרה, ובעיקר בתוך האוניברסיטאות והקולגיים – כפי שהוא עד היום.

מערב אירופה ומרכזה. לעומת השנים שלפני מלחמת העולם הראשונה שבהן חלחל המשחק באיטיות לאירופה באמצעות מוסדות ימק"א, הרי שבשנים שלאחר המלחמה התגברה מאוד תפוצתו של המשחק באירופה הן באמצעות מוסדות ימק"א ושלוחיהן, והן באמצעות הצבא האמריקאי ששהה זמן מה באירופה (1917-1919) והן באמצעות המדינות השונות באירופה, שהשפיעו זו על זו. כך למשל בשנים הראשונות שלאחר המלחמה הופץ המשחק על ידי החיילים ועל-ידי מורי הספורט באירופה. אלה הקנו את רעיון המשחק ואת יסודותיו. מוסדות ימק"א אף רכשו 160,000 כדורי-עף שניתנו לאוכלוסייה במטרה להפיץ את המשחק, וזאת מתוך הבנה שלהפצת המשחק נדרשת גם עזרה חומרית בנוסף לעזרה המקצועית, ואסור לה לבעיה החומרית להפריע להפצת המשחק (Helbig, 1995).

בנוסף לגורמי החוץ, סברה ימק"א כי יש צורך להקים מערכת הכשרה שתפיץ את המשחק בדרך מסודרת ושיטתית ותכשיר קבוצות גדולות של מדריכים מקצועיים כדי שהלמידה לא תהיה רק דרך צפייה והתנסות אלא גם, ובעיקר, באמצעות מוסד הכשרה מסודר.

כך הוקם ביה"ס הראשון להכשרה לספורט של ימק"א בגינבה, הכדורעף היה חלק מתכנית הלימודים שלו. ביה"ס הזה היה פעיל בין השנים 1927-1936 ובו הוכשרו מדריכים לספורט בכלל ולכדורעף בפרט. המדריכים באו לא רק מארצות הברית, אלא גם מהמדינות הבלטיות, מספרד, מאיטליה, מפורטוגל וממדינות הבלקן – בולגריה, רומניה, יוגוסלביה והונגריה. מוסד זה היה מוסד כל-אירופי, שהכשיר מדריכים ממדינות אירופה השונות. כאשר חזרו מדריכים אלו למדינותיהם הם הפיצו את המשחק, כמשחק עממי וכמשחק שהוגדר כחברתי שאיננו דורש הכנה רבה, והיא משמשת בסיס להתאוששות נפשית מהעבודה הקשה, אך עדיין לא כמשחק תחרותי מובהק.

משחק הכדורעף הוצג לראשונה רשמית כמשחק תחרותי בשנת 1920 בפראג במועדוני הספורט של ה"סוקול" (Sokol). רוב הקבוצות ורוב השחקנים היו סטודנטים ולפיכך קיבל המשחק בראשיתו דימוי

של משחק סטודנטים וזאת בניגוד לדימויו בארצות הברית שם היה בתחילתו משחק של פועלים ושל אנשי עסקים .

בצ'כיה הוקם בשנת 1922 האיגוד הצ'כי לכדורעף (במקביל לכדורסל) וזהו איגוד הכדורעף האירופי הראשון. אמנם האיגוד האנגלי לכדורעף הוקם כבר ב-1914 אך היה זה איגוד ללא פעילות מסודרת וללא תחרויות ואליפויות. בעקבות צ'כיה הוקם בשנת 1924 אף האיגוד הפולני לכדורעף. בשנת 1927 התקיימו בקופנהגן המשחקים הבינלאומיים הרשמיים במסגרת האירופית, שאורגנו על-ידי ימק"א, המדינות הזוכות היו המדינות הבלטיות (אסטוניה וליטא) וצ'כוסלובקיה. בשנות ה-30 החלו להתקיים טורנירים ברמה של קבוצות המייצגות ערים באירופה. ערים, כמו: ריגה, וארשה ופראג נטלו חלק בטורנירים אלה. לטורנירים הייתה משמעות כפולה. האחת, היו אלה תחרויות ראשונות שלא היו רק על בסיס מדינתי, והשנייה, במסגרות אלו עלו בעיות שנבעו מחוסר הבהירות של החוקה בעת ההתנסות במשחקים, ובעקבות זאת ניסו לפשט את החוקה ולהגדירה בצורה טובה יותר. בשנת 1931 נערכה תחרות בינלאומית בפולין בין המדינות המובילות - צ'כוסלובקיה ואסטוניה. המעניין הוא כי התחרויות ביניהן היו, כנהוג באותה התקופה, בשני ענפים: כדורסל וכדורעף, כאשר אותם הספורטאים נדרשו לשלוט בשני מקצועות שונים, וככל האפשר במידה שווה. יחד עם זאת ניתן לראות בתופעה זו את קשייו של הכדורעף באירופה להתפתח, כענף עצמאי. התמסדות הכדורעף נמשכה עם הקמתם של איגודים שונים ברחבי מדינות אירופה, כדוגמת האיגוד הצרפתי בשנת 1936. לקראת מלחמת העולם השנייה, כתוצאה של ההתנסויות השונות ברמות התחרויות השונות (בין ערים, בין מדינות וכו') ושל מערכת ההכשרה, התפרסם לראשונה בבית הספר לספורט בטולדו ספר העוסק בחוקת הכדורעף (FIVB, 1988)

ברית המועצות. ברית המועצות היא דוגמא למדינה אשר פיתחה את משחק הכדורעף באופן עצמאי לגמרי – בלי קשר לעולם הרחב. בשנת 1922 נוסדו איגודי הספורט השונים בברית המועצות, שראו את תכליתן לשרת את הגישה החברתית "הקולקטיבית". משחק הכדורעף נמצא מעצם אופיו ראוי לשרת את הגישה הסוציאליסטית ולהפוך לאמצעי פוליטי-אידיאולוגי, וזאת משום שהוא משחק המתאים לכל גיל, אינו מצריך אמצעי עזר יקרים, ניתן לשחק בו בקבוצות גדולות וקטנות ומטרתו היא שיתוף פעולה כגורם של הצלחה ותחרות. בכך היה הכדורעף משחק טיפוסי של מה שכונה בשם "ספורט הפועלים". אם כן המשחק שיקף את הגישה הסוציאליסטית שעל פיה כל אדם חייב לשתף פעולה ולתרום את חלקו על מנת להצליח בתחרות. ההדגשה הייתה כי תרבות הגוף הבאה לידי ביטוי בכל סוגי הפעילות הגופנית היא חלק מהתרבות בכללותה והיא מהווה אמצעי ליצירת האדם הסובייטי החדש. לפיכך היה הכדורעף אחד האמצעים המרכזיים בהפצת תרבות הגוף ותרומה לאידיאולוגיה השיתופית. הפצת משחק הכדורעף בברית המועצות החלה בעיר וולדיווסטוק (Wladivostock) ובערי הנמל לאורך הים השחור ומשם התפשטה לתוך ברית המועצות. בשנת 1925 הוקם איגוד הכדורעף הסובייטי והאספה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית הכריזה על הכדורעף כמשחק "בעל תרומה לאומית חינוכית-פדגוגית". (Scheidereit, 1969).

סיפור מעניין הוא שבשנת 1934 במסגרת כינס של ההנהגה הרוסית במוסקבה, התקיים משחק כדורעף "כמשחק ראויה" במקום שבו נהג להופיע תיאטרון הבולשוי, שנחשב לסמל של התרבות הרוסית. מיקום זה של המשחק סימל את חשיבותו בהקשרו הרעיוני הפוליטי-תרבותי.

בשנים אלו ניתן להצביע על עלייה כמותית במספר המשתתפים ועל עלייה איכותית ברמת הביצועים של המשתתפים בכל צורות המשחק השונות (משחק עממי, תחרותי וכו') ברוסיה. אך למרות העלייה ברמתו של הכדורעף בברית המועצות, לא התקיימו משחקים בינלאומיים בהשתתפותה. הסיבות לכך היו הדיפלומטיה של ברית המועצות, שהייתה מבוססת על חוסר רצון לצאת מן הבדידות שנכפתה עליה על ידי מדינות אירופה האחרות, והמגמה הרוסית למנוע מפגשים בינלאומיים בין אזרחים רוסים לבין אזרחי העולם המערבי ה"בורגני", מתוך רצון להגשים חברה חדשה שתימנע מהשפעות זרות. דבר זה הביא לכך שברית המועצות לא השפיעה בכל ענפי הספורט, ובכללם הכדורעף, על התהליכים האירופאים והבינלאומיים, ואף לא הושפעה מהם. (Scheidereit, 1969)

ההסכם בין גרמניה לבין ברית המועצות ב-1939 הגדיר, בין היתר, את זכותם של תושבי המדינות הבלטיות ממוצא גרמני לעבור לשטח הגרמני, כך שבשנת 1940, כאשר רוסיה סיפחה את המדינות הבלטיות, מהגרים רבים עזבו את המדינות האלו והגרו לגרמניה, לצרפת ולמדינות אחרות. בין המהגרים היו מומחים בתחום הכדורעף, שהביאו לתפוצה רחבה יותר של המשחק במדינות אירופה המערבית ולהעלאת רמתו, שכן הארצות הבלטיות היו המובילות באיכות המשחק ובהוראתו (שם).

מלחמת העולם השנייה. בתקופת מלחמת העולם השנייה נעצרה התפתחותו של המשחק ברמה הבינלאומית, אך דווקא בצבא הרוסי, בדומה למה שקרה בצבא האמריקאי בזמן מלחמת העולם הראשונה, הפך המשחק לעיסוק עיקרי של החיילים הרוסים בשעות הפנאי. בנוסף, ניתן לראות את תפוצת המשחק אצל הפרטיזנים, בעיקר ביחידותיהם ביוגוסלביה, בבולגריה וברומניה. כלומר, המשחק הפך בתקופה זו למשחק "צבאי" מרכזי של החילות השונים, בעיקר במזרח אירופה (שם)

השינויים החוקתיים

בשנים האלה עדיין ניתנו פרשנויות רבות לחוקה במקומות שונים בעולם ולעיתים אף באותה מדינה. אפיון מעניין הוא כי החוקה עצמה עברה שינויים תכופים. כך למשל ביפן בתחילת התקופה הנידונה, שיחקו את המשחק כאשר בכל קבוצה שנים עשר משתתפים, ומאוחר יותר, מספרם הוקטן לתשעה. להלן שינויי החוקה המשמעותיים להתפתחות המשחק בשנים אלו ולאחריהם:

בשנת 1922 הוגבל מספר המסירות בתוך הקבוצה עד לשלוש מסירות, (קודם לא הוגבל מספר המסירות!). שינוי זה גרם לכך שקצב המשחק הואץ, והוא קבע למעשה את מהלכיו ואת תהליכיו, ולראשונה היה ניתן להתייחס למשחק בצורה טקטית. השינוי הזה היה ללא ספק פועל יוצא מן הרצון להפוך את המשחק לתחרותי. שינוי נוסף היה איסור על שחקני הקו האחורי להנחית את הכדור בסמוך לרשת. איסור זה הגביל את מספר שחקני ההתקפה ליד הרשת והגדיר תפקידים שונים של שחקנים ליד הרשת ובקו האחורי (תהליך התמחות ראשוני). כמו כן נקבע כי ניתן להכניס שוב שחקן שהוחלף, רק במערכה שלאחר מכן, וזאת בניגוד למצב הקודם שעל פיו היה ניתן להיכנס ולצאת למשחק ללא הגבלה - מה שלא התאים עוד לכדורעף התחרותי.

בשנת 1923 נערכו שינויים נוספים בתחומים שונים. גודל המגרש שונה ורוחבו נקבע ל-9.14 מ' ואורכו 19.29 מ'. הרשת הוגבהה, מ-2.28 מ' ל-2.43 מ'. הגבהת הרשת ב-15 ס"מ בפעם אחת הייתה תוצאה של "גילוי" ההתקפה-הנחתה בקפיצה על-ידי המשתתפים. הקפיצה, החבטה ועיקר החבטה באגרוף, הביאו לכך שנדרשה הגבהת הרשת כדי להקשות על ניצחון שהושג בגלל הנחתה ולאפשר יתר "זרימה"

של הכדור בין הקבוצות. חילוף הותר מעתה רק בהפסקה במשחק בין המערכות, ולאחר שהמשחק החל לא ניתן להחליף. חילופי המקומות היו צריכים להיעשות בכיוון השעון. באשר לניקוד, הוחלט כי במקרה של שוויון 14:14, נדרשות שתי נקודות הפרש כדי לנצח במערכה. המשחק עצמו אמור להתחיל במכת פתיחה משטח ההוצאה של מכת הפתיחה על-ידי השחקן שנמצא בצד ימין של המגרש בקו האחורי.

בשנת 1938 נקבע באיגוד הכדורעף הסובייטי קו הפרדה בין שטח הגנה ובין שטח ההתקפה (קו שלוש המטרים), וזאת במטרה לעצב את המשחק כמשחק הגנה-התקפה מוגדרים יותר. שינויי החוקה נבעו בעיקר מן ההתנסות הרבה יותר במשחק בכלל ובמשחק התחרותי בפרט. המשחק באופן זה הפך המשחק שהיה כמעט סטטי למשחק בעל אופי דינאמי יותר ולמשחק תחרותי מובנה (FIVB, 1987).

השינויים הטכניים-טקטיים הראשוניים

השינויים החוקתיים בתקופה זו יצרו צורך בחשיבה מחדשת וביצירת שינויים טכניים-טקטיים שיתאימו לשינויים שנוצרו.

כך לדוגמא, הגבלת המשחק לשלוש מסירות וחוסר אפשרות לבצע "דריבלינג" (כלומר, תנועה תוך מסירות עצמיות עם הכדור), הביאה לכך שלא תהיה עוד אפשרות ששחקן מסוים ימסור לעצמו וגם ינחית. שינוי משמעותי זה משקף גם את הסימנים הראשוניים של החשיבה אודות עיצוב משחק שיהיו בו שחקנים בעלי תפקידים מוגדרים. זהו למעשה השלב הראשון של ה"התמחות" הנהוגה כיום, שהיא מבוססת על שינויים טכניים-טקטיים בנוסף לשינויי החוקה.

מעתה, לא היה ניתן לראות משתתפים המבצעים את כל התפקידים. מאותו צד של הרשת עמדו עכשיו המנחית והמגיש, ובכך החל תהליך של מעבר משחקן "רב-תכליתי" ("All round player"), למשחק שבו התפקידים מוגדרים ("specialist").

היות שההתקפה הפכה למשמעותית יותר ויותר, החלו לפתח את ההגנה, כך שבשנות ה-30 התפתחה טכניקת החסימה כטכניקה הראשונה של ההגנה, תחילה כחסימת יחיד ואחר-כך כחסימה בזוגות, שהתבצעה לראשונה בשנת 1938.

בשנות ה-30 חל שינוי משמעותי בחשיבות שניתנה למכת הפתיחה וזאת עקב שינוי הגישה הראשונית והבסיסית שעל פיה מטרתה של מכת הפתיחה היא רק להכניס את הכדור למשחק. על פי הגישה החדשה הייתה מטרתה של מכת הפתיחה אמצעי להקשות על היריב.

אופייה ומטרתה של מכת-הפתיחה היה שלב חשוב במעבר לתחרותיות, שכן הוא היה הצעד הראשון שנועד להקשות את המשחק על היריב כבר בביצוע הטכני-טקטי הראשון. כלומר, החשיבה הטכנית-טקטית קיבלה משמעות כבר בביצוע המיומנות הראשונה במשחק, והביאה לכך שלא נבדקה רק איכותה של מכת הפתיחה והצלחת המכה להעביר את הכדור מעל הרשת, אלא בעיקר האפקטיביות ביצירת קושי ליריב לפתח מעבר מקבלה להתקפה נגדית, ובכך הפך המשחק לתחרותי מתחילתו.

בשנים אלה נעשו ניסיונות ראשוניים לזכות בנקודות באמצעות מכת-הפתיחה, וכך היה ניתן לראות כבר אז סגנונות שונים וטכניקות שונות של מכות פתיחה, כמו: מכת-פתיחה צדית, שטוחה, מהירה ומסובבת או מכת פתיחה לגבהים, שתכליתה להקשות את הערכת מעוף הכדור של היריב בגלל גובה הכדור והפרעות בראיית (המשחק התקיים במגרש פתוח). יש להדגיש שאז נוצר הקשר הראשוני בין טכניקה ובין סגנונות שונים, אך עדיין לא נוצר הקשר בין הטכניקה של מכת הפתיחה לבין השימוש בכוח

המרבי כפי שהוא היום. צעד זה היה שלב נוסף ומשמעותי של פיתוח המשחק כמשחק תחרותי והיחלשותו כמשחק לשעות הפנאי.

את סוף שנות ה-30 ותחילת שנות ה-40 ניתן לאפיין בכך שהמשחק החל להתבסס על חמש טכניקות בסיסיות בכדורעף, אמנם לא רב גוניות כמו היום: מכת-פתיחה, מסירה תחתית, מסירה עילית, הנחתה וחסירה. בנוסף להתמקדות בסגנונות השונים של מכות הפתיחה ניתן להצביע על מגמה של ניסיון לפתח טכניקת ניתור להנחתה אופטימאלית. מעבר לטכניקה, ניתן להגדיר שני תהליכים מרכזיים כבסיס טקטי:

האחד, מעבר מקבלה להתקפה (בעזרת קבלה ומסירה תחתית בלבד) והשני, מעבר מהגנה להתקפה (בעזרת מיומנות החסימה ומסירה תחתית מאחור בהגנה).

לסיכום ניתן לומר כי בתקופה זו מתעצב ההיבט טכני-טקטי של המשחק, ומובלטים ההבדלים בין משחק הכדורעף התחרותי לבין הכדורעף כמשחק של שעות פנאי (Brandel, 1988)

פרק ג: מזרח מול מערב 1946-1963

השינויים המבניים שהשפיעו על הפריחה המחודשת

התקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה היא התקופה שבה נוסדו הארגונים הלאומיים והבינלאומיים. דבר זה סייע בהתפתחות נוספת של המשחק. כעת הכדורעף הוא ענף ספורט ממוסד ברמה הבינלאומית התחרותית (ולא רק במסגרת מדינות ויבשות). המשחק הוכר, כמשחק תחרותי רשמי בענפי הספורט בכלל.

עם סיום מלחמת העולם השנייה (בינואר 1946) נפגשו ראשי האיגודים של הספורט של פולין ושל צ'כיה בפולין במסגרת תחרויות כדורסל שנערכו שם, והחליטו שהקשרים הספורטיביים (כולל כדורעף) בין מדינות אירופה השונות יכולים להוות מנוף לקשרים פוליטיים, כלכליים חברתיים ואנושיים, ולכן יש לזרז הקמת התאחדות בינלאומית לכדורעף. במפגש זה הוחלט שהצ'כים ייצרו קשר עם המערב והפולנים עם ברית המועצות ועם מדינות הבלקן. תוצאה ישירה של מפגשים אלה הייתה משחק בינלאומי בפראג באוגוסט 1946 בין צרפת לצ'כיה. המפגש (שהסתיים בניצחון הצ'כים 3-0) היווה מאיץ לכינוס לא רשמי של נציגי צ'כיה, פולין וצרפת ותכתובות תומכות של האיגודים מאיטליה, מיוגוסלביה, מבלגיה מארצות הברית וברית המועצות. כינוס לא רשמי זה הביא, למעשה, ליצירת התאחדות כדורעף "לא רשמית", והוחלט, בין היתר, להקים התאחדות כדורעף רשמית בינלאומית בכנוס שיתקיים בפריס בשנה שלאחר מכן.

באפריל 1947 התקיים הכינוס העולמי הראשון של נציגי המדינות השונות בפריס ונוסד ארגון הכדורעף הבינלאומי, FIVB (Federation Internationale De Volley-Ball), שבו נטלו חלק 14 מדינות: בלגיה, ברזיל, ארצות הברית, מצרים, צרפת, הולנד, הונגריה, איטליה, פולין, פורטוגל, רומניה, צ'כוסלובקיה, אורוגוואי ויוגוסלביה. בכינוס זה הוצבו, בין היתר, המטרות האלה: חשיבה על דרכים לפיתוח המשחק והפיכתו לפופולרי יותר; יצירת חוקה אחידה, ובעיקר התאמה לחוקה האמריקאית; ארגון אליפות עולם לגברים ולנשים; קביעת שיטת הארגון ושיטות המשחק במשחקים הבינלאומיים ועוד. מקום המושב של FIVB נקבע בפריס, והוחלט כי השפות הרשמיות של הארגון יהיו אנגלית וצרפתית (FIVB, 1987). הקמת הארגון הבינלאומי הביאה לכך שכבר ב-1948 (24-26 בספטמבר) שלוש שנים לאחר תום המלחמה, ושנה אחת לאחר הקמת הארגון הבינלאומי, התקיימה אליפות אירופה הראשונה ברומא, בהשתתפות שש קבוצות. הזוכה במשחק זה הייתה צ'כוסלובקיה לפני צרפת ואיטליה. שנה לאחר

מכן(1949) כבר התקיימה בפראג אליפות העולם הראשונה לגברים בהשתתפות עשר קבוצות. אלופת העולם הראשונה הייתה ברית המועצות, ואחריה סיימו צ'כיה ובולגריה. במקביל נערכה בפראג אליפות אירופה הראשונה לנשים, שבה השתתפו שבע מדינות. באליפות זו זכתה בריה"מ לפני צ'כיה ופולין.

אליפויות ראשונות אלה הצביעו על ההתייחסות המקצועית לספורט בכלל ולכדורעף בפרט דווקא במדינות הסוציאליסטיות. בשל כך נגרם פער העצום בין לבין מדינות המערב שבא לידי ביטוי לא רק בזכויות באליפויות בינלאומיות ובשליטה במקומות הראשונים, אלא גם בהבדלי הרמה המשמעותיים, שגרמו לפערים גדולים באיכות הביצוע וברמתו ולהפרשים גבוהים במיוחד בתוצאות. אליפות העולם הראשונה לנשים שנערכה במוסקבה בשנת 1952, שבה השתתפו 8 מדינות, הביאה גם היא לידי ביטוי את מעמדו הייחודי של הכדורעף בארצות המזרח. אלופת העולם הייתה ברית המועצות לפני פולין ולפני צ'כוסלובקיה. באותה השנה (1952) נערכה גם אליפות העולם השנייה לגברים, ובה זכתה שוב ברית המועצות לפני צ'כוסלובקיה ובולגריה. ב-1956 זכתה צ'כיה במקום הראשון לפני רומניה שהצטרפה לראשונה למעגל זוכי המדליות. ברית המועצות הסתפקה הפעם רק במדליית הארד. ב-1960 זכו שוב שלוש הקבוצות שזכו באליפות הקודמת, אך הפעם ברית המועצות הקדימה את רומניה וצ'כיה. האליפות הבאה הוקדמה מ-1964 ל-1962 עקב ההחלטה לצרף את הכדורעף למשחקים האולימפיים בטוקיו.

כך שנתיים בלבד לאחר האליפות האחרונה, ושנתיים לפני המשחקים האולימפיים, התקיימה אליפות העולם החמישית שבה זכו שוב שלוש ה"גדולות", אלא שהפעם צ'כיה הייתה זו שזכתה בכסף ורומניה בארד. מכאן ניתן לראות שהשליטה של המדינות הסוציאליסטיות (במיוחד של ברית המועצות, צ'כיה, רומניה ובולגריה) בכדורעף העולמי הייתה מוחלטת.

הטכניקה, הטקטיקה, האימון והקשר לפוליטיקה

בתקופה זו, לא חלו שינויים גדולים בחוקה, אף על פי שבפעם הראשונה גובשה חוקה בינלאומית מוסכמת. הכינוס שהתקיים בשנת 1947, היה בתקופה של פריחה רב-גונית של הטכניקה, כלומר, לכל אחת מ-5 הטכניקות הבסיסיות (מכת פתיחה, מסירה תחתית, מסירה עילית, הנחתה וחסימה) נוספו ואריאציות וסגנונות שונים. התחרויות הבינלאומיות הביאו לא רק לחידושים טכניים, אלא גם לחידושים טקטיים-קבוצתיים. המאבק בין המערב לבין המזרח נתן את אותותיו בספורט בכלל ובכדורעף בפרט כאמצעי פוליטי-חברתי להאדרת השלטון הקומוניסטי, ולפיכך גם המבנה הטקטי היה במידה רבה השתקפות של האידיאולוגיות השונות. השחקנים מהמזרח בנו טקטיקה קולקטיבית שהתאפיינה בששה שחקנים רזים, גבוהים וחסונים, כשאין פער משמעותי ביכולתם, וכוחם היה במשמעת טקטית נוקשה ובאלתור מועט. בקבוצות המערב היה ניתן להבחין בבירור בין הנתונים הגופניים השונים של השחקנים, וכן ביכולותיהם השונות. הם היו פחות שיטתיים והתבססו על יכולת אישית ועל אלתור. הבדלים אלה מעידים בבירור על שתי תפיסות שונות: התפיסה המזרח-אירופית השמה את הדגש בקשר שבין הגופני לבין הטכני וטקטי, והגישה המערבית השמה את הדגש בקשר הטכני-טקטי, ופחות בצד הגופני (Scheidereit, 1969).

גישות ופערים אלו הביאו את אנשי הכדורעף במערב לחפש את הסיבה ליתרון המשמעותי של המזרח על המערב. השאלה שנשאלה הייתה בעיקרה על מהות האימון השונה במזרח אירופה כבסיס לתפקוד הטוב יותר במשחקים. המסקנות העיקריות שעלו היו אלה:

1. מספר שעות האימון של המזרח היה גדול יותר באופן משמעותי מזה של המערב.
 2. תדירות האימונים הייתה גבוהה יותר עד כדי שתיים שלוש יחידות אימון ביום, וזאת לעומת שניים עד שלושה אימונים לשבוע במערב.
 3. העומס באימונים במזרח היה גבוה (גם בעצימותו וגם במשכו) ואילו במערב הרבו לשחק באימונים יותר מלהתאמן.
 4. במזרח אירופה הכדורעף, כמו הספורט כולו נעשה בשיתוף פעולה עם המדעים השונים (פיסיולוגיה, רפואה, מדעי האימון ותורת האימון וכו') לעומת המערב שבו עדיין לא התבססו על מדעים אלה.
 5. במזרח אירופה נעשה תהליך ייחודי של איתור, מיון וטיפוח של כישרונות לכדורעף, ואילו במערב התהליך היה אקראי, כלומר נבחרו המצטיינים במשחקים.
- דוגמא טיפוסית להתפתחות השונה והשוני במשחק בין מערב למזרח ניתן לראות בהבדלים שבין גרמניה המערבית לבין גרמניה המזרחית. בגרמניה המזרחית כבר במחצית שנות ה-50 ניתן להצביע על תמיכה מדינית מסיבית שיצרה התקדמות עקבית המבוססת על נתונים גופניים ייחודיים של השחקנים והשחקניות, על עבודה שיטתית עם ילדים ועם נוער בכדורעף במרכזי אימון ייחודיים לכדורעף, על משחקים עממיים לאורך החופים ועל פרסומים מדעיים – תיאורטיים ומתודיים רבים בירחונים שעסקו במדעי-אימון. המשחק המזרח גרמני התבסס על חסימה שהייתה איכותית בגלל גובה השחקנים, על הניתור שלהם ועל ניתוח היריבים במשחקים. המשחק עצמו היה מבוסס בעיקר על פרפקציוניזם אינדיווידואלי. לעומת זאת בגרמניה המערבית, ללא תמיכה מדינית מסיבית, שיחקו כדורעף מתוך גישה של פעילות לשעות הפנאי ולעיתים התקשו עקב כך להעמיד קבוצה ברמה בינלאומית וקבוצות לתחרויות, כך שהשחקנים נסעו לא אחת למשחקים על חשבונם (כמו לאליפות העולם בכדורעף בברזיל, 1960).

יחד עם זאת ניתן להבחין בהבדלים בתוך המזרח ובתוך המערב. במזרח אירופה יש להבדיל למשל בין רוסיה לרומניה. הרוסים, בדומה למזרח גרמנים, התבססו על מבנה גופני אידיאלי (גבוה, רזה), על כוח ניתור ועל מהלכים קבועים ומתורגלים היטב וללא טעויות. לעומתם, הרומנים התבססו יותר על משחק קבוצתי שניתן בו חופש יחסי בשיטת משחק מוגדרת, בעיקר בפעולות ההתקפה וכן על וירטואוזיות אישית גבוהה של השחקנים, אך לעומת הרוסים – סף השבירה שלהם היה נמוך. במערב יש לציין בעיקר את האסכולה האסייטית השונה שאותה ביטאה בעיקר יפן. שיטה זו התבססה על המבנה הגופני הנתון של היפנים הנמוכים והזריזים. כדי להתמודד עם מדינות מזרח אירופה התמקדו היפנים בשתי מגמות עיקריות. האחת – הכנה אתלטית מנטלית שהביאה אותם לסף שבירה גבוה במיוחד, להקרבה עצמית גבוהה בעיקר במשחק ההגנה, לניצול המהירות הטבעית, לתיאום קבוצתי מושלם ו"עיוור" וליצירת שילובים מהירים ומפתיעים בהתקפה, שנועדה להפתיע את החוסמים הגבוהים שמולם. הדבר בלט במיוחד אצל הנשים שזכו באליפות העולם כבר בשנת 1962.

דווקא ארצות הברית, מולדת הכדורעף, והמדינה המובילה פוליטית במערב לא טיפחה, בהשוואה לשאר מדינות המערב, את הכדורעף התחרותי. יחד עם זאת המשיך המשחק להיות פופולרי מאוד כמשחק עממי, בעיקר בחופי הים של קליפורניה ופלורידה. מודל זה התקבל גם בארצות דרום אמריקה ובעיקר בברזיל (Froehner, Zimmermann, Kugler, 1995).

השפעה הדדית בין החוקה לבין אופי המשחק

השנוי המשמעותי בחוקה היה, כאמור, בכך שהמשחק משוחק עד שקבוצה אחת זוכה ב- שלוש מערכות, והרשת הוגבהה עד לגובה של 2.43 לגברים ו-2.24 לנשים.

הגבהת הרשת העלתה את הדרישות הגופניות מן המשתתף במשחק התחרותי-הישגי. החל תהליך איתור של ילדים שיוכלו להיות בעתיד שחקנים גבוהים והורחבו סוגי האימון ותכניו באמצעות מרכיבים של כוח בכלל ושל כוח-ניתור בפרט. בנוסף, הועלו גם הדרישות הגופניות בתחום סבולת לב-ריאה וסבולת שריר/מהירות כדי לעמוד במשך המשחק שארך לעיתים עד 3 שעות ואפשר ביצוע אופטימאלי של מהלכים קצרים הדורשים מהירות וכוח.

הדינמיות של המשחק השפיעה על המהירות של המעברים (מקבלה להתקפה, להתקפות משולבות ומהגנה להתקפה) ועל הדרישות הגבוהות לחיזוי ותגובה מהירים יותר בחסימה ובהגנה, מה שהצריך בסיס קואורדינטיבי טוב יותר למרות גובהם של השחקנים.

ההיבט הטקטי בא לידי ביטוי בשנים אלו בחשיבה על הדרכים להפגיע את היריב, את הדגש ניתן בהתקפה, ובעיקר בתרגול, באימון ובפיתוח צירופים שונים של התקפה במעבר מקבלה והגנה להתקפה. הטכניקה שוכללה עד לרמת אוטומטיזציה, שהתבטאה בתקשורת בין השחקנים באמצעות סימנים מוסכמים וקשר תחושתני. כמובן, צורות ההתקפה השונות ושילובי התקפה השונים דרשו יכולת גבוהה של המגיש וצורות הגשה מגוונות של המסירה העילית כדי ליצור צורות שונות של התקפה שיפגיעו את היריב.

היכולת הגבוהה שנדרשה מהמגיש עלתה בקנה אחד עם המטרה ליצור מכול מצב - מצב של התקפה, ובעיקר מצבי התקפה מפתיעים, בעזרת הוירטואוזיות של המגיש. רמתו הגבוהה של המגיש ויכולתו להגיש מכל מקום במגרש ומכל מצב הביאו לראשונה לפיתוח של שיטת המשחק שבו יש מגיש אחד (עד אז שיחקו בשיטת 2:4 כלומר, בכל שורת שחקנים היה מגיש ושני מנחיתים, והמעבר היה לשיטת 1:5 שבה חמישה מנחיתים ומגיש אחד). המחשבה הייתה ליצור מצבי התקפה רבים יותר בעזרת שחקנים רבים ככל הניתן, כאשר השיטה היא של המגיש כ"רץ מאחור" לאחר הוצאת מכת הפתיחה של היריב. בנוסף, נעשו ניסיונות שונים שמטרתם הייתה להקשות על היריב בקבלת הכדור. אחד מהם (שנעשה בשנת 1950) היה העמדת חוסם כך שהיריב לא יראה את הוצאת מכת הפתיחה, ובאופן זה יקשה על היריב לקבל את הכדור, ותוגבל אפשרות הבנייה של ההתקפה.

החשיבה של יצירת יתרון בעזרת הטקטיקה הייתה דינמית מאוד ולא פסחה גם על הניסיונות לפיתוח שיטות בהגנה. בתחום זה נתגלו קשיים והפער בין יעילות ההתקפה ובין יעילות ההגנה הלך וגדל. בשנים אלו לא הייתה עדיין שיטת הגנה אחת שכולם שיחקו על פיה וניתן להצביע על שתי שיטות. היו קבוצות ששיחקו בשיטה על פיה עמדה מספר 6 (האחראית לשמירת השטח מאחורי החסימה) הוצבה קדימה, וקבוצות אחרות שיחקו בשיטה שבה עמדה 6 מוצבת מאחור, ושיטת ההגנה היא דינמית ותלויה בכיווני ההתקפה של היריב.

החשיבה ההתקפית הייתה גם בתחום הטכני, וכך אנו עדים בתקופה זו לניסיונות ביצוע של סגנונות שונים של מכת פתיחה, שנועדו להקשות את קבלת הכדור על ידי היריב, ובעיקר כדי לא לאפשר לו בנייה מתוכננת של התקפה. כך ניתן לראות בתקופה זו מכות פתיחה בטכניקות שונות שהתבטאו במעוף לא אחיד, בשנויי גובה ועצימות במהלך מעופו של הכדור (תוך ניצול חוקים פיסיקליים) וניצוצות ראשונים של עוצמה במכת-הפתיחה, שעדיין לא הגיעה לרמה הטכנית - גופנית הנהוגה כיום (לדוגמא: מכת

הפתיחה הייתה עדיין בלי קפיצה). השינוי בטכניקות של מכות הפתיחה הוא שפיתח את הקבלה (מסירה תחתית) והביא לכך שהיא הייתה מעתה יותר שפופה ויצרה הבדלים בין ייחודיותה של המסירה התחתית בקבלה ממכת הפתיחה לבין המסירה התחתית בהגנה בגלל העוצמה של ההנחתה (שם)

ניתן לסכם שנים אלו כאבן דרך בהתפתחות הספורט בכלל ובמשחקי הכדור השונים בפרט. משחק הכדורעף מתפתח משמעותית בהיבטיו הטכניים והטקטיים הן דרך התנסות בתחרויות-משחקים-טורנירים והן בשל שילוב של מדע ושל ממצאים מדעיים בשיטתיות. דבר זה מתבטא בכמות ובאיכות הפרסומים הקשורים לכדורעף בשנים אלו (לדוגמא: Koeberle & Neuberg 1977, Fiedler, 1969). עם זאת יש לציין כי בניגוד לשנים של טרום מלחמת העולם שבהן הכדורעף טרם מוסד והשינויים היו פרי התנסות של שעות פנאי, הרי שבתקופה הנידונה השינויים הם בעיקרם פועל יוצא של התמסדות הענף.

פרק ד: התקופה ה"אולימפית" 1964-1983

כניסת הכדורעף למשחקים האולימפיים ולאליפויות העולם.

בכנס הוועד האולימפי הבינלאומי בשנת 1961 שהתקיים באתונה, הוחלט לאחר לחצים מצד המדינות השונות לכלול את משחק הכדורעף במשחקים האולימפיים, שיתקיימו בטוקיו יפן ב-1964. ההחלטה זו עמדה לחול הן על משחקי הגברים והן על משחקי הנשים, ובכך הפך הכדורעף לענף של ספורט הכדור הקבוצתי התחרותי הראשון שנועד לשני המינים. במשחקים האולימפיים ביפן (1964) הפך אפוא ענף הכדורעף לחלק אינטגרלי של המשחקים האולימפיים, כפי שהוא עד היום. במשחקים האולימפיים הראשונים שבהם נטל הכדורעף חלק, בלטה עליונותם המוחלטת של ספורטאי המזרח אצל הגברים והנשים, כשהמדינה המערבית היחידה שהייתה יריב ראוי לשמו לעליונות המזרחית הייתה נבחרת הנשים של יפן. נבחרת זו הייתה פופולרית במיוחד ביפן (90% מאזרחי יפן צפו בה כשהגיעה לגמר בטוקיו!) ואת הישגיה יש לזקוף בעיקר לפרוייקט האימון הלאומי שבראשו עמד מאמן הנבחרת הירופומי דאימטסו, שהתאפיין בריכוז בנות במפעל שבו הן עבדו והתאמנו כשש שעות ביום במשך כל ימות השנה – דבר שיש לראות בו את ניצניו הראשונים של המקצוענות העכשווית בכדורעף.

בטוקיו (1964) זכתה בין הגברים ברית המועצות כשאחריה צ'כוסלובקיה ויפן. בין הנשים זכתה יפן לפני ברית המועצות ופולין. מגמה זו נמשכת גם במשחקים בעשרים השנים לאחר מכן. באליפות העולם שהתקיימה ב-1966 זכתה צ'כוסלובקיה לפני רומניה וברית המועצות בדיוק על פי הדירוג שהיה עשר שנים קודם.

במכסיקו (1968) זכתה נבחרת הגברים של ברית המועצות לפני יפן וצ'כיה ובין הנשים ברית המועצות לפני יפן ופולין.

באליפות העולם שנערכה ב-1970 זכתה לראשונה מדינה מזרח אירופית נוספת (מזרח גרמניה) בזהב לפני בולגריה (כסף) ויפן שהייתה המדינה הראשונה מחוץ למזרח אירופה שזכתה במדליה באליפות העולם לאחר שזכתה במדליית כסף במשחקים האולימפיים שנתיים קודם.

במינכן (1972) זכתה לראשונה נבחרת הגברים של יפן במקום הראשון לפני מזרח גרמניה וברית המועצות. בתחרות הנשים זכתה ברית המועצות לפני יפן וצפון קוריה. באליפות העולם ב-1974 הפתיעה פולין כשזכתה במדליית הזהב, ברית המועצות שבה לזכות במדליית הכסף והאלופה הקודמת, מזרח גרמניה, הסתפקה הפעם במדליית הארד. במונטריאול (1976) זכתה פולין לפני ברית המועצות וקובה אצל הגברים, ובין הנשים זכתה יפן לפני ברית המועצות ודרום קוריה. באליפות העולם ב-1978 בלטו שתי תופעות: ברית המועצות זכתה באליפות העולם שוב לאחר 16 שנה והצטרפו לראשונה מעגל המדליות שתי מעצמות כדורעף חדשות (עד היום) האחת - איטליה המערב אירופית שזכתה במדליית הכסף, וקובה הקומוניסטית בת טיפוחה של ברית המועצות שייצגה לראשונה את היבשת האמריקאית וזכתה במדליית הארד (לאחר ששנתיים קודם זכתה במדליית ארד גם במשחקים האולימפיים).

במשחקי מוסקבה (1980), שהוחרמו על ידי רוב מדינות המערב, זכתה נבחרת הגברים של ברית המועצות לפני בולגריה ורומניה, ונבחרת הנשים של ברית המועצות לפני מזרח גרמניה ובולגריה. באליפות העולם ב-1982 התחזקו הנציגות הדרום אמריקאית. במדליית הזהב זכתה אמנם ברית המועצות אך בכסף ובארד זכו ברזיל וארגנטינה שהצטרפו אף הן למעצמות הכדורעף העולמי. שנים אלה התאפיינו בתחילת צמצום הפער שבין המערב למזרח ובנוסף למדינות המזרח בולטת התופעה של הצטרפות הולכת וגדלה של מדינות אירופיות ודרום אמריקאיות למעגל הזכות במדליות – בעיקר באליפויות העולם. הסבר לתופעה זו נעוץ, בין היתר, בעובדה שמדינות הגוש המזרחי ראו במשחקים האולימפיים, ולא באליפויות העולם, את אירוע השיא (Brandel, 1988).

קונגרסים ודיונים מדעיים ומקצועיים כמקדמי הענף

בקבלת הכדורעף למשחקים האולימפיים ובהפיכתו לחלק בלתי-נפרד ממסגרת התחרויות העולמיות, התחזק אמנם מעמדו של הכדורעף בענפי הספורט ובעיקר בענפי הכדור, אך יחד עם זאת החלה לעלות שוב השאלה שיש לה יתר תוקף בשנים האחרונות, כיצד ניתן להפוך משחק זה לפופולרי יותר. הבעיה המרכזית בשנים אלו הייתה שבניגוד למשחקים האחרים - אין זמן מוגדר לסיום של כל מערכה ושל המשחק כולו וכן יש פגם בשיטת הניקוד שעל פיה ניתן ניקוד רק לקבוצה המבצעת את מכת הפתיחה. בעיה זו ליוותה אז ומלווה היום משחק זה, והוא הסיבה העיקרית לשינויים התכופים בחוקה. כחלק מן המאמצים להגביר עוד יותר את האטרקטיביות, את המקצועיות ואת השילוב ביניהם, ללא פגיעה באחד מהם, קיימה התאחדות הכדורעף הבינלאומית (FIVB) קונגרסים ודיונים רבים, שנערכו בדרך כלל במקביל למשחקים האולימפיים ולאליפויות למיניהם. במכסיקו (1968) התקיים קונגרס בינלאומי לרגל המשחקים האולימפיים, שבו החליטה ההתאחדות להרחיב את הפופולריות של הענף כשהמטרה העיקרית הייתה להגביל את זמן המשחק ולקיימו גם כמשחק של נשים במסגרות של תחרויות הגברים (משחקים אולימפיים, אליפויות יבשת, אליפויות עולם, ליגות לגברים ולנשים). כדי להשיג את המטרה הזאת החליטה ההתאחדות ליטול לידיה את היזמה להפצת הרעיון, יזמה שהייתה עד כה בעיקר בידי ימק"א. לשם כך הוחלט להשתמש שימוש "מיסיונרי" בשחקנים בכירים שנשלחו למדינות השונות להפצת המשחק. הטלוויזיה שהחלה להיות נגישה יותר נתפשה אף היא ככלי של תעמולה למשחק ולכן הושם הדגש באטרקטיביות של המשחק גם לצופים בטלוויזיה בנוסף לצופים במגרש. יישום החלטה זו הצריך חשיבה כיצד לקצר את זמן המשחק.

הקונגרס ב- 1968 במקסיקו והקונגרס ה- 12 שהתקיים ב- 1970 באסיה לא מצאו פתרון יעיל לקיצור משך הזמן של המשחק. יחד עם זאת האמינו שיהיה ניתן בעזרת הגדרה ממוקדת יותר של החוקים הקיימים, להביא לשילוב אופטימאלי של משך המשחק עם האטרקטיביות שלו בנוסף לדרישה ליתר אובייקטיביות שיפוטית, שנבעה מתכיפות התחרויות, מרמתם העולה ומחוסר הבהירות במצבי המשחק שהייתה פועל יוצא של כל אלה.

החידוש העיקרי היה בקביעת הגבול הצדי של הרשת, וזאת בעזרת קביעת אנטנות משני צדדיה. החלטה זו תרמה לשיפוט אובייקטיבי של שופטי המשחק, שהתקשו מאוד לקבוע קודם את הגבול הצדי של משחק הכדורעף. מן הראוי לציין ששינוי זה התבצע לאחר ניסוי ובדיקה של הנושא לפני כן במזרח גרמניה ובמערב גרמניה, ורק לאחר התנסות של השופטים ושל השחקנים במדינות אלו.

קיום גביע העולם לנשים בכדורעף במונטווידאו, בירת אורוגוואי, בשנת 1973, הביאה לכלל מימוש את החלטות הקונגרסים משנת 1968 ו-1970 בדבר אחידות בתחרויות בין גברים לנשים.

הקונגרס ה- 13 של FIVB במינכן, שנערך במקביל למשחקים האולימפיים (1972), הצביע כבר על גידול משמעותי במספר המדינות החברות, שהגיע כבר ל- 81 מדינות. ההסבר לגידול הכמותי נעוץ בין היתר בעובדה שמשחקי מינכן התקיימו באירופה לאחר שקודם לכן נערכו במשחקים שהתקיימו באסיה (טוקיו 1964) ואמריקה (מקסיקו 1968). קיום המשחקים האולימפיים באירופה לאחר הפסקה של 12 שנה דרבן את האירופאים בכלל ואת הגרמנים בפרט, להציב נבחרות המנסות להתמודד ברמה הגבוהה ביותר הן בין הגברים והן בין הנשים, בכל ענפי הכדור – כולל הכדורעף. כל אלה גרמו לתמיכת מסיבית של המדינות השונות בענפי הספורט השונים ובכללם גם בכדורעף.

בניגוד לקונגרסים שלפניו התמקד הקונגרס במינכן בחשיבה כיצד ליצור תהליכי למידה ואימון מושכים ותכליתיים בעיקר לצעירים. כך התמסד ה"מיני-כדורעף" (Minivolleyball), שהיה משחק דידקטי, והתאים ללמידה בבתי ספר ולאימון של מתחילים. במשחק זה השתתפו פחות מששה שחקנים בכל קבוצה (שניים נגד שניים, שלושה נגד שלושה, ארבעה- נגד ארבעה). בקונגרס זה נקבעה חוקה למשחק זה (FIVB, 1987).

בקונגרס ה- 14, שנערך במקביל למשחקים האולימפיים במונטריאול/קנדה (1976), בוצע שינוי משמעותי בחוקה שמטרתו היו לגרום למשחק מושך יותר ולניסיון להתמודד עם המגמה שעל פיה הייתה עדיפות מוחלטת לקבוצה המתקיפה, דבר שגרם לחוסר רצף של תהליכי משחק משני צדי הרשת. השינוי החוקתי היה לאפשר 3 נגיעות נוספות בכדור לאחר חסימה.

הקונגרסים, שהיו בעבר גורם חשוב ומשמעותי להתפתחות ענף הכדורעף אבדו את חשיבותם בין השנים 1980-1984, וזאת בגלל ההחרמות של המערב על משחקי מוסקבה ב-1980 ושל המזרח כלפי המערב בלוס אנג'לס 1984.

בשנים אלו ניתן להצביע על הפער ביכולת המשחק בין המערב למזרח (הגם שלמזרח היה עדיין יתרון יחסי). משחק הכדורעף היה עד אז במידה רבה סמל להתקרבות בין שני הגושים. ההחרמה ההדדית שיבשה את הרעיון האולימפי בכללותו לפיכך הביאה נזק רב לכדורעף ובלמה במידה רבה את הפופולריות שלו (ורטהיים, 1990, א', FIVB, 1987).

העובדה שבמשך שני משחקים אולימפיים רצופים (1980 ; 1984), לא הייתה התמודדות ישירה בין המזרח לבין המערב בענף הכדורעף, גרמה לספורטאים רבים שהיו על סף פרישה להקדים את פרישתם בגלל חוסר האפשרות להשתתף במשחקים שבהם התחרות היא "אמיתית". ההחרמות לא אפשרו, כאמור, את קיום הקונגרסים במתכונתם הבינלאומית והבינגווינית הקודמת. קונגרסים אלה היו תמיד

מקור להשראה הזדדית ואמצעי של המערב ללמוד שיטות אימון, טקטיקה ועוד מן המזרח. ולפיכך, איבדו הקונגרסים שהתקיימו בשנים אלה את חשיבותם ולא היוו גורם ממשי להתפתחותו המקצועית של משחק הכדורעף.

יחד עם זאת יש לציין כי נערכו בתקופה זו כינוסים ברמה של מוסדות הוראה ומחקר שבהם קוים הקשר שבין המזרח והמערב.

למרות ההחרמות ההדדיות התקיימו משחקי כדורעף של גברים ושל נשים הן במוסקבה והן בלוס אנג'לס והיוו מרכז התעניינות במשחקי הכדור. המשחקים בלוס אנג'לס ובסיאול היוו בסיס לכניסת המחשוב לכדורעף ולהתפתחות החשיבה בתחום הניתוח והבקרה השיטתיים של המשחק ב"זמן אמת" (on-line) ובמיוחד לניתוח ההבדלים שבין הגברים לבין הנשים. ניתוח זה קיים עד היום באמצעים טכניים משוכללים יותר (ורטהיים, 1990 ב').

פרק ה: עידן ה"תלות" בטלויזיה 1984-2000

ההגמוניה עוברת למערב

המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס (1984), שהוחרמו על-ידי הגוש המזרחי החלו לסמן מהפך משמעותי בשליטה בענף הכדורעף.

לקראת אולימפיאדת לוס אנג'לס, שינו האמריקאים באופן בסיסי את יחסם לכדורעף התחרותי הן בקרב הגברים והן בקרב הנשים. הנבחרת האמריקאית החלה את הכנותיה ארבע שנים לפני המשחקים והעמידה קבוצה בעלת שחקנים גבוהים במיוחד (רובם שחקנים מדרום קליפורניה). הקבוצה באה למשחקים כשבידיה רצף של עשרים וארבעה ניצחונות – כולל ארבעה על ברית המועצות, אלופת העולם. נבחרת זו זכתה במדליית הזהב, כשהיא הקדימה את ברזיל ואת איטליה. מקומה הגבוה של ברזיל בתחרות העיד על מגמה נוספת שהחלה להסתמן בכדורעף. השתרשותו של המשחק במרכז אמריקה ובדרומה, הביאה לכך שהן העמידו מעתה נבחרות תחרותיות ברמה גבוהה במיוחד (קובה, פרו, ארגנטינה וברזיל).

גם בקרב הנשים האמריקאיות חל שינוי דרמטי. המאמן הישראלי, אריה זלינגר, שאימץ במידה רבה את המודל היפני (ועושה זאת כיום ביפן עצמה!) הקנה לנבחרת הנשים האמריקאית איכויות אימון ומשחק שלא נראו שנים רבות. האימונים, מחנות האימונים כמו גם תנאי ההכנה ומהלך האימון המבוקר הביאו את קבוצת הנשים האמריקאית בכדורעף להשתתפות בגמר אולימפי, שם היא נוצחה (במפתיע) על ידי נבחרתה של סין, שאותה היא ניצחה קודם לכן במוקדמות (Helbig, 1995). (Dannenmann, 1991).

באליפות העולם שנערכה בשנת 1986 נמשכה העליונות של נבחרת ארצות הברית שהקדימה את נבחרת ברית המועצות ובלגריה והוכיחה כי עליונותה במשחקים האולימפיים לא הייתה מקרית ולא נבעה מהיעדרותו של הגוש המזרחי.

במשחקי סיאול (1988) ניצחה נבחרת הגברים של ארצות הברית בגמר את נבחרתה של ברית המועצות ובקרב על מדליית הארד גברה ארגנטינה על ברזיל. בגמר הנשים - ניצחה במשחק דרמטי במיוחד ברית המועצות את פרו (שאומנה אף היא על פי המודל היפני ובעזרת מאמן יפני!) ובמקום השלישי זכתה סין. נפילתה של חומת ברלין בנובמבר 1989 סימלה גם את נפילתו הסופית של ה"גוש המזרחי" על כל הכרוך בכך ובכלל זה טיפוח הספורט הקבוצתי כאמצעי להאדרת המשטר. ההגמוניה של מדינות המזרח באה סופית לקיצה, ומעתה בלטה יותר השליטה של המערב (במיוחד אצל הגברים), כשבנוסף למדינות דרום

אמריקה (ברזיל, ארגנטינה, קובה) ניתן לציין את הכדורעף שהתפתח באיטליה ובעיקר בהולנד (גם שם ניכרה השפעתו של המאמן הישראלי אריה זלינגר שאימן את נבחרת הגברים).

באליפות העולם שהתקיימה בשנת 1990 זכתה בכורה איטליה שהייתה הזוכה האירופית הראשונה שלא מהגוש המזרחי. זכיית איטליה מהווה שלב נוסף שבו התחרות על ההגמוניה מתנהלת בעיקר במדינות מערב אירופה, ואיטליה הפכה למעצמה העולמית המובילה (זכתה בארבע אליפויות עולם רצופות!). במקום השני זכתה קובה וברית המועצות נסוגה למקום השלישי.

במשחקי ברצלונה (1992) זכתה ברזיל לפני הולנד וארצות הברית, ובתחרות הנשים זכתה קובה לפני רוסיה וארצות הברית.

באליפות העולם שהתקיימה ב-1994 זכתה שוב איטליה, כשבמדליית הכסף זכתה מדינה מערב אירופית נוספת – הולנד. ארצות הברית זכתה במקום השלישי. זו הייתה הפעם הראשונה שאף מדינה מזרח אירופית לא זכתה במדליה וברית המועצות שכמעט תמיד (חוץ מב-1970) הייתה בין שלוש המדינות המובילות – אבדה את מעמדה בין שלושת המובילות העולמיות.

במשחקי אטלנטה (1996) זכתה בין הגברים הולנד לפני איטליה ויוגוסלביה (הזוכה לראשונה במדליה אולימפית בכדורעף), ואילו בין הנשים זכתה קובה לפני סין וברזיל.

באליפות העולם ב-1998 זכתה שוב איטליה לפני יוגוסלביה וקובה. במשחקי סידני (2000) זכתה לראשונה בין הגברים בזהב יוגוסלביה לפני רוסיה ואיטליה, ואילו בין נשים זכתה שוב קובה, לפני רוסיה וברזיל.

בענף הכדורעף מתקיימת מידי שנה בעשור האחרון גם מסגרת תחרותית ייחודית לרמה העולמית הגבוהה ביותר. אצל הגברים בשיטת בית-חוץ במסגרת של בתים, כאשר נבחרת איטליה הייתה זו שזכתה עד כה במרבית האליפויות. אצל הנשים נערכת תחרות דומה, אך היא מתקיימת מידי שנה ביפן בצורת טורניר, כאשר השליטה עברה מברית המועצות לקובה ולברזיל.

דרישות הטלויזיה כמעצבת את הענף

משנות השמונים ואילך, בעיקר כתוצאה של המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס, הפך הספורט בכלל והכדורעף בפרט תלוי בעיקר במשאבים הכספיים של רשתות הטלויזיה.

תקופה זו הנה התקופה התחרותית-הכלכלית ביותר בהיסטוריה של הכדורעף, שהושפע ישירות מדרישותיה של המדיה האלקטרונית. הכדורעף שאף לשעות שידור רבות ככל האפשר ברשתות הכלליות השונות וברשתות הספורט, אך אלה מצדן, דרשו שינויים שימשכו קהל צופים- ובעיקר משכי זמן מוגדרים למערכה ולמשחק וקיום אליפויות ברמה הגבוהה ביותר על פי לוח הזמנים השנתי של הטלויזיה (לדוגמא: על הליגה העולמית בכדורעף להתקיים בחודשי הקיץ שאין בהם שידורים של ענפים אחרים). דרישות אלה הצריכו שינויים מבניים מהותיים של המשחק, בעיקר בכלל האמור במשכי הזמן שלו.

בעיה נוספת הייתה העלייה באטרקטיביות הויזואליות של כדורעף החופים בטלויזיה האמריקאית, שחייבה התייחסות ליחסי הגומלין בין שני סוגי משחק הכדורעף, והולוכה גם להשפעה של משחק כדורעף החופים, חוקיו, והטכניקה-טקטיקה שלו על הכדורעף המסורתי.

דרישות הטלויזיה, ההתחרות על שעות השידור שלה בין הענפים השונים והרצון להציג את כדורעף החופים ואת הכדורעף המסורתי כשתי צורות של אותו ענף ולא כמשחקים מתחרים, הביא לחשיבה מורכבת על שינויים בחוקה שבוצעו בתכיפות גבוהה בשנים האחרונות. שינויים אלה באו לידי ביטוי

בעיקר באפיונים הבאים של המשחק: הניקוד הפך לתכוף יותר, כאשר כל טעות מזכה את היריב בנקודה אחת, הותר שימוש "ליברלי" יותר במיומנויות השונות של הכדורעף (למשל מסירה עלית וקבלה מתאפשרת גם באמצעות כף היד), הותר להשתמש באיברי הגוף השונים ובטכניקות פשוטות, והוכנס תפקיד ה"ליברו" כאפשרות התמחות ייחודית בהגנה. שינויים אלה הביאו להרחבה במשכים של תהליכי המשחק (מעבר מהגנה להתקפה, ומעבר מקבלה להתקפה) וליצירת איזון - ככל שניתן - בין הגנה להתקפה, שקודם פגמו בשטף המשחק. בכך קוצר משך המשחק והפך לאטרקטיבי בגלל ריבוי מהלכיו ובעיקר במעבר מן ההגנה להתקפה.

שינויים אלה הביאו אמנם לכך שזמני השידור של משחק הכדורעף התרבו בצורה משמעותית בטלוויזיה (הגם שזה התרחש רק בערוצי הספורט ועדיין לא בערוצים ה"כלליים"), אך עם זאת הפחיתו מאופיו כמשחק של שעות פנאי. אפילו משחק כדורעף החופים שהיה קודם מאפיין בולט כמשחק לשעות פנאי, הפך לכדורעף תחרותי (Helbig, 1995)

בשנים אלו גם הולך ומתחזק הקשר בין מדעי הספורט והאימון ובין משחקי הכדור בכלל. תופעה הבולטת במיוחד היא הן כמות הספרים, והן הפרסומים הנוגעים למשחק הכדורעף בכתבי עת מדעיים של הספורט ואיכותם. כך לדוגמא, הוא ספרם של הרצוג, פויגט ווסטפאל (Herzog, Voigt&Westphal. 1985) המצביע על תורת האימון הייחודית בכדורעף על פי עקרונות תורת האימון הכללית תוך שימת דגש בהבנת הפרופיל של ההצלחה ברמת התחרויות השונות (פרופיל אנרגטי, פרופיל טכני-טקטי ועוד) והשפעתו על האימון. המחקרים והפרסומים האלה מתמקדים בכדורעף התחרותי-הישגי ובכדורעף ברמות האימון הגבוהות ומתייחסים התייחסות משנית ומצומצמת לכדורעף למתחילים, לילדים ולשעות הפנאי (Wertheim, 1992).

השינויים הטכניים – טקטיים והשפעתם על האימון

השינויים הטכניים והטקטיים בשנים האחרונות מצביעים על כך שהכדורעף התחרותי-הישגי מתמקד בתהליך ההתמחות של השחקנים ופחות בהכשרתם הרב-צדדית. ההכשרה לתפקידים השונים מתבססת על הדרישות הטכניות-טקטיות, על היכולות האתלטיות ועל רמת הביצוע של המיומנויות על פי שיטת משחק מסוימת.

תהליך ההתמחות בתפקידים השונים מצביע על שיטת קבלה שבה נוטלים חלק שניים, שלושה ואפילו ארבעה שחקנים, כאשר אצל הנשים נעשה שימוש רב יותר בשיטת הקבלה של שלוש או ארבע שחקניות ואצל הגברים הקבלה היא על ידי שני שחקנים ולעיתים רחוקות יותר שלושה שחקנים. עם זאת, המשחק המודרני משלב יכולות ייחודיות בתפקידים מסוימים עם יכולת כללית. כך לדוגמא, ניתן לראות מנחיתים המוגדרים כ"מנחיתי חוץ", המנחיתים כדורים מהירים ומקשים על היריב את חסימתם של כדורים אלה. באופן זה מתאפשר לקבוצה מעבר ממבנה התקפה מוגדר למבנה התקפה מפתיע.

תהליך ההתמחות מביאים לכך שבכל תפקיד מוגדר קיימת התמחות ספציפית. כך למשל יש "קבלנים", "מנחית-חוץ", "מנחית מהקו האחורי" "מנחית מהיר", "חוסם אמצע", "חוסם חוץ", מאבטח חסימה והגנה. תפקידים אלה משולבים בשיטת מתואמת של קבלה, של הגנה ושל התקפה, כאשר ההתקפה וההגנה מיושמות כאסטרטגיה-טקטיקה קבועות תוך פיתוחן על פי ההתפתחויות החלות בתחרות. פיתוח משחק ההתקפה מהווה את התהליך המרכזי בהתפתחות המשחק. קיימים כיום טקטיקות התקפה אישיות שונות ומגוונות המשתלבות זו בזו. כך למשל, התקפה מהירה, מנחית ראשי באלכסון,

התקפה מהקו האחורי, שחקן חוץ מקבל ומנחית, שילוב התקפות של שני מנחיתים בסוגי התקפה שונים ("הצלבה" ו"מדרגה"). ריבוי הסוגים של ההתקפה והשילוב ביניהם הפך את הכדורעף למשחק צירופים והפך אותו ממשחק איטי למשחק מהיר. יש לציין גם את התפתחותה של מכת הפתיחה בנייתור שנעשתה תחילה בעצימות גבוהה, וכיום היא מגוונת גם בעצמתה גם בדיוק שבה, מה שהפך את תהליך המעבר מ"קבלה" להתקפה לתהליך קשה יותר ולמיומנות גבוהה יותר של "קבלה" ושל התמחות בה. (Over, 1992). משחק ההגנה אצל הגברים מבוסס על חסימה אגרסיבית, חסימת "אמצע" אפקטיבית ושימוש בשלושה חוסמים במידת הצורך (Zimmermann, 1993).

משחק הנשים מגלה כיום נטייה להתקרב לאופי המשחק הכוחני של הגברים דבר זה שמתבטא בעיקר בהתבססות על יכולות אישיות גבוהות המאפשרות לשחקניות סוגי הנחתה שונים, כמו למשל: הנחתה מהירה על רגל אחת של השחקנית ה"אמצעית", כאשר הכדור נמסר לה לאחור לעמדה מס' 2 (בעיקר כאשר בקו הקדמי ישנן שתי מנחיתות). החסימה ה"אמצעית" התפתחה פחות אצל הנשים והחסימה ה"פסיבית" יותר בעיקר עקב אי יכולתן של שחקניות להגיע במהירות המרבית לכל מקום לאורך הרשת. דבר זה הוא אחד הגורמים המרכזיים להתפתחות משחק קרקע משובח שנועד לאזן את החסכים בחסימה.

משחק ההגנה במערך "שש נסוג" (השחקן שבעמדה מס' 6 היה בעבר שחקן דומיננטי בהגנה וכיום הוא נסוג לאחור, והאסטרטגיה ההגנתית משתנה על פי סוגי ההתקפה של היריב – מהירה, גבוהה וכו' ועל פי יכולת החסימה של קבוצתו), הפך לשיטת משחק ההגנה הדומיננטית בכל הרמות – הן אצל הגברים והן אצל הנשים. (ורטהיים, 1990 ב')

בנוסף לניתוחי ההתפתחות של הטכניקה והטקטיקה כיום נעשים גם ניתוחים אנרגטיים המצביעים על השינוי במשחק הכדורעף המודרני המאופיין בהעמסה גבוהה וקצרה ובמנוחה קצרה. הכדור נמצא כ- 7.9 שניות בממוצע באוויר ובין מהלך למהלך חולפות 12.5 שניות שבהן הכדור אינו במשחק. מקורות האנרגיה הן מן השריר ובעיקר אנ-אירוביים אלקטיים. ניתוחים טכניים טקטיים ואנרגטיים אלה תוך ההבחנה בין הגברים לבין הנשים וחלוקה לרמות התחרות השונות, מהווים כיום את הבסיס לתהליך האימוץ (Papageorgiou & Spitzley, 1996).

שינויים חוקתיים ומבניים בהשפעת הטלוויזיה

קונגרס לוס אנג'לס. הקונגרס ה-19 של FIVB, שנערך במקביל לאולימפיאדת לוס אנג'לס (1984), ובו השתתפו 90 איגודים, מרחבי העולם לא רק שהיווה שינוי בראשות הארגון (בחירתו של המקסיקני ד"ר רובין קוסטה (Ruben Costa), כנשיא הארגון), אלא גם במגמה להפוך את משחק הכדורעף לאחד מענפי הכדור המובילים בעולם.

בקונגרס זה הוצגה לראשונה תכנית הכדורעף העולמית (Major world plan for Volleyball), שהביאה בין היתר, לוויכוח בסיסי בשני משורים:

האחד - איך לפשט את המשחק וחוקיו, והשני - איך למסד מסגרת תחרותית מרכזית ברמה עולמית לנבחרות הלאומיות הטובות בעולם (גביע העולם), וזאת על מנת לממש את המטרה של הפיכת הכדורעף למשחק ספורטיבי-תחרותי מוביל בעולם. בקונגרס זה נדונו מספר סוגיות מרכזיות שהיו בעיקר פועל יוצא מן הקשר ומן התלות שבין הכדורעף ומטרותיו, לבין הטלוויזיה ולבין האפשרויות הכלכליות החדשות שנוצרו בעקבות קשר זה. ההתנסות הרבה בשנים אלה בין שלושת הגורמים: טלוויזיה - כדורעף- כלכלה הוליכו לשינויים תכופים בחוקה.

קונגרס פראג. הדיונים שהחלו באולימפיאדת לוס אנג'לס (1984), נמשכו בקונגרס FIBA בפראג (1986). בלוס אנג'לס ההתייחסות הייתה למטרות ולסוגיות העקרוניות ובקונגרס בפראג התמקד הדיון בסוגיות ספציפיות יותר, כמו למשל, בשאלת הדרכים לקיצור משך הזמן של המשחק וברעיונות נוספים לאטרקטיביות שלו:

אחד הרעיונות היה שבארבע המערכות הראשונות ישחקו על פי שיטת הניקוד שהייתה נהוגה עד שנת 1986 ואילו במערכה האחרונה בלבד (במקרה שיש צורך במערכה חמישית) תהיה השיטה ה"ניקוד לכל תהליך" ("Rally point system"), כלומר, כל טעות מזכה את הקבוצה היריבה בנקודה, ללא תלות בקבוצה שמוציאה את מכת הפתיחה. שיטת ניקוד זו נהוגה בטניס, וכמו בזמנו של מורגן, אנו רואים שוב את השפעת הטניס על עיצוב הכדורעף. רעיון נוסף היה כי בכל מערכה, ישחקו עד 12 נקודות, ולניצחון במערכה די בפער של נקודה אחת.

הגם שכולם הכירו בצורך הדחוף לקצר את משך המשחק, ולמרות הדיונים הסוערים, לא קיבלו חברי ה-FIVB החלטות. המגמה השמרנית (שהייתה בעיקר נחלתם של אנשי מזרח אירופה שלא הפנימו עדיין את הערך הכלכלי של הטלוויזיה), עדיין הייתה מושרשת מדי מכדי לבצע הלכה למעשה את מה שכולם הבינו כשינוי הכרחי.

קונגרס סיאול. ההצלחה הארגונית, הכלכלית, והטלביזיונית של משחקי לוס אנג'לס ב-1984 יחד עם הדרישה של המדינות ה"שמרניות" לשינויים בתנאי שיהיו מבוססים גם על גישה מקצועית-מדעית, הביאו לכך שבקונגרס ה-21 של FIVB שהתקיים ב-1988 במקביל לאולימפיאדת סיאול, התקבלו כבר החלטות אופרטיביות בנוגע לשינויים משמעותיים בחוקה. לדיונים אלה תרם רבות ד"ר הורסט באקה (Horst Baacke) הנשיא של איגוד המאמנים מגרמניה המזרחית, ששותף בהחלטות הנוגעות לשינוי החוקה כדי להחיל בהם גם היבטים מדעיים-מקצועיים יישומיים בנוסף להיבטים הכלכליים.

בין יתר החלטות, נקבע כי ארבע המערכות הראשונות תסתיימנה עד שאחת הקבוצות תצבור 17 נקודות וללא תלות בהפרשים. המערכה החמישית, תשחק בשיטת ה"שובר שוויון" (Tie-Break - שוב הקשר למשחקי רשת ולטניס!), עד שקבוצה זוכה ב-15 נקודות, אך כאן נדרשות 2 נקודות הפרש, כך שמערכה זו יכולה להימשך זמן רב יותר.

בקונגרס זה התעורר ויכוח נוקב ומהותי על החוק שעל פיו ניתן לשחק כדורעף אך ורק מהברך ומעלה. היו שטענו שעל מנת ליצור רצף במשחק ואטרקטיביות, במיוחד בהגנה, יש לאפשר נגיעה בכדור בכל איברי הגוף (מעניינת כאן הייתה גישתו של נשיא ה-FIVB, אקוסטה, שטען כי המשחק נקרא כדורעף (Volleyball) ולא "כדורעף יד" (Hand Volleyball) ומכאן, שניתן לשחק בכדור גם ברגליים!!), ולעומתם אחרים (בעיקר מדינות כמו רוסיה, הולנד ואיטליה) טענו שבשימוש בכל הגוף – ובעיקר ברגל – המשחק יאבד מייחודיותו ולא תהיה בכך כל תרומה. בשלב זה לא הוכרעה הסוגייה. חוק נוסף שהשפיע במיוחד על אפשרויות שונות של מכות-הפתיחה (ומכאן גם על הקושי בקבלה) היה השינוי שניתן מעתה להוציא מכת-פתיחה מכל נקודה שהיא על קו הרוחב ולא רק מהשליש הימני (תחום מכת הפתיחה) כפי שהיה עד אז. כלומר תחום מכת-הפתיחה החדש, הינו כל רוחב המגרש מאחורי "קו ה-9". בנוסף לשינויים שנעשו בחוקה הוקמה בקונגרס זה "הליגה העולמית לנבחרות גברים" וה-"גראן פריז" ("Grand Prix") לנשים. מסגרות אלו מיועדות לנבחרות הטובות בעולם, המשחקות זו מול זו במספר בתים במשחקי בית וחוץ בתקופת הקיץ. לרשות הקבוצות המשתתפות

ניתן סיוע כספי, ולמנצחת מוענק פרס גבוה במיוחד. להבדיל מהטורנירים הידועים לנו כאליפויות עולם בכדורגל ובכדורסל אליפות זו נערכת מדי שנה ולא כטורניר שבו הקבוצות מתרכזות בארץ אחת אלא במשחקי בית וחוץ. (רעיון זה הועלה תחילה גם בענפים האחרים אך רק בכדורעף זכה להצלחה).

השינויים המבניים-חוקתיים בין השנים 1988-2000. בשל חשיבותה של התקשורת ובשל התפתחות כדורעף החופים והידוק קשריו עם התקשורת, נוסדו שתי ועדות חדשות: הוועדה לאמצעי תקשורת והוועדה לכדורעף חופים, שהיו מן הוועדות החשובות בארגון ה-FIVB (Helbig, 1995) בקונגרס שהתקיים במסגרת המשחקים האולימפיים בברצלונה בשנת 1992 הודגשה החשיבה המסחרית ותשומת הלב הוסבה לשינויים המבניים של ארגון הכדורעף הבינלאומי, שנדרש ליתר מקצועיות. נקבע גם כי יש לכלול את כדורעף החופים במשחקים האולימפיים באטלנטה. יש לציין שתי התפתחויות מרכזיות בכדורעף: האחת המשך התפתחות כדורעף החופים, שבאה לידי ביטוי ברצף של טורנירים ביבשות שונות שבהם הוענקו פרסים כספיים, והשנייה – שנויי חוקה תכופים בכדורעף הקלאסי (ששה כנגד ששה) שהם במידה רבה תוצאה של השפעת החוקים של משחק כדורעף החופים שהפך למשחק מושך ביותר, בעיקר בשידורי הטלוויזיה. שני השינויים הראשונים בחוקה, שנבעו מהתפתחות זו והוחדרו בקונגרס באתונה בשנת 1994 היו: האחד - בנגיעה הראשונה של שחקן בכדור, מותר מעתה לכדור לגעת בחלקים שונים של הגוף ברציפות במהלך תנועה אחת, כלומר, לאחר הוצאת מכת פתיחה של היריב, תבוא מייד ההנחה והחסימה. השני - נגיעות של שחקן ברשת, אם ולא שיחק בכדור (כלומר נגיעה מקרית ולא נגיעה בזמן חסימה) אינה מהווה עוד עבירה על החוקה. לשינויים בסיסיים אלה, שכאמור הושפעו מכדורעף החופים, נוספו שינויים בשנת 1999, שהוחלו לראשונה במשחקים האולימפיים בסידני. בין השינויים הללו ניתן למנות:

- * ביטול המשיכה בקבלה ובהגנה, דבר אשר מאפשר קבלה והגנה במסירה עילית ו/או בלימת כדור בכפות הידיים בפעולות הגנה.
- * ביטול הניסיון הנוסף להוציא מכת-פתיחה (אין אפשרות להשמיט את הכדור לאחר זריקה לא מדויקת), ויש לבצע את מכת הפתיחה, תוך 8 שניות (עד כה היה בתוך 5 שניות).
- שינויים נוספים שאינם קשורים לכדורעף החופים נוגעים לתלבושת, לתחום התנועה של המאמן, השימוש ב"ליברו", עבירות וענישות.
- שינוי משמעותי נעשה בשיטת הניקוד. על פי שינוי זה כל המערכות, מלבד המערכה החמישית, נמשכות עד 25 נקודות, בתנאי שיש 2 נקודות הפרש. אם אין, יש להמשיך עד הפרש של 2 נקודות. במקרה של שוויון 2:2 במערכות, המערכה החמישית תימשך עד 15 נקודות, אבל שוב, בתנאי שתהיינה 2 נקודות הפרש (גבע אפשטיין, 1999, בורק ואורן, 2000, ויינגרטן, 2002).
- בנוסף לשינויי החוקה וההתחשבות בתקשורת ניתן להצביע גם על מדיניות ה-F.I.V.B. להפיץ את את משחק הכדורעף לשכבות אוכלוסייה נרחבות ככל האפשר. כך לדוגמא, מושם הדגש בטיפוח של נוער ושל צעירים במישור הבינלאומי תוך יצירת מסגרת הולמות, כמו משחקים אולימפיים לצעירים ואליפויות אירופה לבני חמש עשרה, שש עשרה, ושמונה עשרה, וכן עריכת אליפויות בינלאומיות ל"נמוכים" והחדרת המשחק למדינות "מתפתחות", וזאת במקביל לפיתוח ולחיזוק מעמדו של משחק הכדורעף בליגה העולמית.

לסיכום ניתן לומר, כי התכיפות של השינויים והיקפם מוסברים בתפישה השונה של ראשי הכדורעף העולמי, שהבינו כי לא ההתנסות עצמה ולא הארגון לבדו יכול להוביל את הענף, אלא ההתחברות לגורמים התקשורתיים/מסחריים. הגורם החיצוני המעצב ביותר היה הטלוויזיה המסחרית, שהציבה בפני ראשי הכדורעף את האתגר להתאים את המשחק וכלליו לצופה. השינויים כמו משך המשחק, פישוט המיומנויות, שטף המשחק, הדינמיות שלו, הם התוצאה הישירה של גורם מסחרי זה. בשינויים אלה הבטיחה לעצמה התאחדות הכדורעף הבינלאומית חוזים ארוכי טווח עם כמה רשתות טלוויזיה מובילות ובכך הביאה לתזרים "מזומנים" של יותר מ-500 מיליון דולר לשנה עד שנת 2011 (וינגרטן, 2002).

כדורעף החופים - בין הטלוויזיה לכדורעף ה"קלאסי"

התפתחות כדורעף החופים כמשחק תחרותי היווה גורם בעל השפעה מכריעה להתפתחות הכדורעף הקלאסי. תחילתו של כדורעף החופים הייתה בחופי החול של קליפורניה/סנטה מוניקה בשנות ה-20 של המאה ה-20. המשחקים הראשונים היו של שניים נגד שניים ושל ארבע נגד ארבע. המגבלות היחידות היו שאסור להנחית ולחסום, עדיין לא הייתה כל חוקה מוגדרת, ומיומנות המסירה התחתית עדיין לא הייתה מוכרת. עד שנות ה-70 היה משחק זה משחק מיועד לשעות הפנאי בלבד ושיחקו אותו תושבי העיירות לאורך החופים ונופשים שבילו על שפת הים. התמקצעות המשחק החלה באליפות העולם הבלתי רשמית הראשונה ב-1976 בחוף הפסיפי בפליסאדס (Palisades) שבקליפורניה, שאורגנה על ידי גוף מסחרי פרטי וצפו בה כשלושים אלף צופים. ב-1984 הוקם ארגון השחקנים המקצוענים בכדורעף (Association Volleyball Professionals = AVP). ארגון זה הקים מסגרת תחרותית עצמאית לכדורעף החופים – טורניר של כדורעף חופים (Pro-Beach-Tour). טורנירים אלו החלו בחופים המערביים בקליפורניה, התפשטו בהדרגה לכל רחבי ארצות הברית (כולל פנים היבשת), שם אף הקימו מתקנים מלאכותיים לצורך העניין. בשנת 1986 שודר המשחק לראשונה בטלוויזיה כאשר במגרש כבר היו מושבים מסודרים, פרסומות ובסיום המשחק הוענקו פרסים כספיים. החברות המסחריות החלו להבין את הפוטנציאל הכלכלי הגלום בכדורעף החופים והביא את FIVB לכלל הכרה, שכדורעף החופים הוא "בן חוקי" של הכדורעף הקלאסי. בעקבות זאת ארגן ה-FIVB בשנת 1987 את אליפות העולם הרשמית הראשונה בריו דה ז'נרו, ברזיל. מאז אותה אליפות עולם החל מאבק על היקרה, שהוא בעיקרו גם בעל אופי כלכלי, בין ארגון ה-AVP לבין ה-FIVB בנוגע לטורנירים ולאליפויות, וזאת מכיוון שכדורעף החופים החל להאפיל במידה רבה על הכדורעף הקלאסי. הדבר בא לידי ביטוי בזמני השידור, בכמות הפרסומים וכן בנדידת שחקנים מהכדורעף ה"קלאסי" לכדורעף החופים, תוך התמחות ייחודית בענף זה. בשנת 1996 שוחק משחק כדורעף החופים במשחקים האולימפיים באטלנטה, אך עדיין לא הוכר כמשחק רשמי, אלא כמשחק ראווה בלבד. כניסתו הרשמית של המשחק למסגרת האולימפית (סידני, 2000) הקהתה את המחלוקת שבין הארגונים, שכן היה ברור כי רק פשרה בין שניהם תאפשר גם לשחקנים המקצוענים של כדורעף החופים להשתתף גם במשחקים האולימפיים. הכרה רשמית לכדורעף החופים כמשחק אולימפי ניתנה באולימפיאדת סידני 2000, שבה הוא זכה לאחוזי צפייה גבוהים הן במגרשים עצמם והן אצל צופי הטלוויזיה.

ענף כדורעף החופים מקיים כיום טורנירים בעולם כולו, שאותם ממשיך לארגן ה-AVP, כשהשליטה בענף אינה עוד בלעדית של ארצות הברית, ובין המתחרים אנו מוצאים שחקנים ממדינות שונות ומיבשות שונות (ברזיל, אוסטרליה, ספרד, איטליה ועוד).

גם בכדורעף החופים נעשו שינויים בחוקה, בעיקר במספר השחקנים ובאפשרות לקיים משחקים מעורבים של גברים ושל נשים (שלא קיים בכדורעף הקלאסי). גם בענף זה יש משחקים הן של שניים נגד שניים שלושה נגד שלושה וארבעה כנגד ארבעה.

לסיכום ניתן לומר כי השינויים בחוקת הכדורעף נבעו מן התחרות הפנימית בין הכדורעף הקלאסי לבין כדורעף החופים שהחלה בעקבות הפופולריות ההולכת וגדלה של ענף כדורעף החופים, ובעיקר עקב העדפתה של המדיה - בעיקר בארצות הברית - את שידוריה בענף זה. נקודת המפנה הייתה בעת משחקי אליפות העולם בכדורעף חופים בשנת 1987 בריו דה ז'נרו - ברזיל, שגרמו לשינויים הסופיים בכדורעף הקלאסי (6:6).

הכדורעף כיום הוא משחק פופולרי ביותר. על פי נתוני FIVB, יש בארגון 250 מדינות חברות ומכאן שזה ארגון הספורט הבינלאומי הגדול ביותר.

ההערכה כיום היא שבאיגודים במדינות השונות רשומים כ-150 מיליון שחקנים ושחקניות וכ-500 מיליון נשים וגברים משחקים כדורעף בזמנם החופשי, בביה"ס, בחופים ובשעות הפנאי(בורק, 1997; Krohn, 1994).

פרק ו: הכדורעף בישראל

הכדורעף בישראל אינו מנותק מן ההתפתחויות בכדורעף הבינלאומי, והתפתחותו הייתה במידה רבה פועל יוצא של גלי העלייה ממזרח אירופה - שם זכה, כאמור, המשחק להיות גורם מוביל בתרבות הספורט.

בכדורעף בישראלי ההגמוניה הראשונית של הקיבוצים ושל קבוצות עירוניות שבהן שיחקו שחקנים מן ההתיישבות העובדת. אלו אמצו כדרך הארצות הסוציאליסטיות, את גורמיו החברתיים והאידיאולוגיים של המשחק. הכדורעף השתרש גם בעיר וכיום הוא הופך למשחק תחרותי המבוסס על גורמים כלכליים. להלן נסקור את התהליכים המרכזיים של התפתחות הענף בארץ ישראל ובמדינת ישראל.

הכדורעף בארץ ישראל

ראשיתו של המשחק בארץ-ישראל. ישנם חילוקי דעות בנוגע לשנים המדויקות שבהן הגיע הכדורעף לארץ ישראל, אך הדעה הרווחת היא כי הכדורעף הגיע עם גלי העלייה החלוצית בשנות ה-20 וה-30, עלייה שבאה בעיקרה ממזרח אירופה, שם באותו הזמן התפתח משחק זה.

ראשית, שיחקו את המשחק אנשי העליות במקום מגוריהם, בגרעיני ההכשרה של הקיבוצים השונים והמושבות הוותיקות. התפיסה והגישה הכללית הייתה כי משחק הכדורעף הינו משחק המיועד לשעות הפנאי יותר מאשר למשחק תחרותי, ומכאן שזכה לטיפול בעיקר בכנסים המוניים, במחנות הנופש, במחנות קיץ ובמקומות העבודה. התאגדות "הפועל" שנוסדה בשנת 1926 תמכה מאוד במגמה זו שעלתה בקנה אחד עם רעיון ספורט הפועלים (קאופמן, 1995).

התאגדות "הפועל" ביקשה אמנם לפתח את משחקי הכדור כספורט להמונים, אך ניתנה גם תשומת לב לפיתוח איכותי של משחק הכדור ובעיקר של הכדורעף והכדורסל, שנתפשו כמקשה אחת (כשם שהוא נתפש באירופה). לשם כך נעשה מאמץ בחיפוש אחר איש מקצוע שיקדם ענפים אלה. ברוך בג, שנשלח

להקים את "הפועל" בפולין ושהה בה ממחצית 1934 ועד סוף שנת 1935, מצא שם איש מקצוע מתאים, בדמותו של דב (בולק) פרוסק. דב פרוסק, שהיה מאמן-שחקן מצטיין, התבקש לשמש כמאמן ראשי של "הפועל" בישראל.

עם בואו של פרוסק לארץ-ישראל בשנת 1935 היו אמנם כבר כמה קבוצות כדורעף, אך הוא שהפיץ את המשחק בנוסף לעבודתו כפועל בכבישים. פרוסק היה הראשון שנתן לכדורעף כיוון מקצועי-כללי בשלביו הראשונים וגרם להתפתחותו המקצועית, וזאת על ידי פעילות בכמה מישורים, למשל: על ידי כתיבת חוקי "הכדור-המעופף" (כך נקרא אז הכדורעף), על-ידי קיום קורסים למאמנים ולשופטים, על ידי כתיבת חיבור מקצועי בנושא טקטיקה בהגנה ובהתקפה ועוד.

פרוסק נתקל בקשיים מרובים בתחילת דרכו: הנסיעות התכופות ממקום למקום, חוסר במגרשים מתאימים ועוד. כל זה הקשה על מפעלו הארגוני הראשון "אליפות הפועל" (ירון, 1970).

האליפויות והקמת ההתאחדות. בשנת 1939 ארגן פרוסק את אליפות "הפועל" הראשונה. באליפות זו השתתפו שבעים ושלוש קבוצות נשים וגברים. אליפות זו אורגנה בשלושה שלבים: משחקים מחוזיים, רבע גמר ומשחקי גמר, ובהם השתתפו 20 קבוצות. המשחקים נערכו על מגרש "מכבי" בתל-אביב (ל"הפועל" לא היו עדיין מגרשים לצורך זה)

הזוכים בתואר היו שחקני הכדורעף מקבוצת "הפועל חיפה" ושחקניות "הפועל תל-אביב" ומכאן שבשנים הראשונות היו רוב הקבוצות דווקא מן הערים אך עם שחקנים מן ההתיישבות העובדת, ורק מאוחר יותר, בסוף שנות הארבעים ובשנות החמישים, עברה ההגמוניה לקבוצות התנועה הקיבוצית. הקבוצות העירוניות היו ברובן הגדול מבוססות על קבוצות של מקומות עבודה. כך למשל, הקבוצה הזוכה של "הפועל חיפה" הייתה בעצם קבוצה של עובדי חברת החשמל (שהיו ברובם חברי מושבים וקיבוצים). פרט מעניין הקשור בתחרויות אלה העובדה שבנוסף למסגרת התחרותית התקיימה גם מסגרת של הפעלת המונים.

בנוסף לאליפות "הפועל" התקיים משנת 1942 טורניר על שם אלכסנדר זייד שנערך לראשונה בשייך אבריק (גבעת זייד). הענף המרכזי באליפות היה הכדורעף ואז התחילה הדומיננטיות של קבוצות ההתיישבות העובדת, כשהזוכה הראשונה הייתה קבוצת "הפועל" מכפר מסריק. גורם מרכזי שהייתה לו השפעה על התפתחות הכדורעף בתקופה זו היה העובדה שחלק גדול מהשחקנים והמאמנים היו עולים שהגיעו בשנות ה-30 מארצות אירופה (כדוגמת פולין, צ'כיה והונגריה) שבהן קיבלו השכלה וחינוך אירופאי-ספורטיבי והכשרה ספציפית לכדורעף. כתוצאה של השפעתם של עולים אלה (כשחקנים וכמאמנים), החלה גם פעילות ענפה לנערים, וכבר בשנת 1941 נערכה אליפות "הפועל" לנערים, שבה זכו נערי משמר העמק. רוב קבוצות הנערים היו נציגי ההתיישבות העובדת, שהיוו את הבסיס לכדורעף הישראלי בשנותיה הראשונות של המדינה.

הפעילות הענפה בכדורעף בתקופת מלחמת העולם השנייה, הן בערים והן בהתיישבות העובדת, והמסגרות התחרותיות הרבות שנוצרו הצריכו יצירת מסגרת ארגונית שתוכל למסד בצורה מבוקרת ויעילה פעילות ענפה זו. לפיכך, בשנת 1943 הוקמה ההתאחדות הארצישראלית בכדורעף, שהייתה בשליטתה המלאה של "הפועל", שכן "מכבי" לא טיפח כלל משחק זה. הקמת ההתאחדות לכדורעף תרמה לשיפור הענף הן מן ההיבט הארגוני (כמו: ליגות סדירות, תאריכי משחק קבועים, תכניות משחק שנתיות) והן מן ההיבט המקצועי (כמו: מאמנים מקצועיים, אמונים סדירים, עידוד נוער). יחד עם זאת ראוי לציין כי הליגות הללו היו לגברים בלבד, ונשים שיחקו כדורעף רק באופן ספוראדי. התרומה בשלב

זה הייתה במישור הארגון הפנימי, שכן מלבד תחרויות מזדמנות עם קבוצות הצבא הבריטי, או קבוצות שונות שביקרו מדי פעם בארץ-ישראל ההתמודדויות היו לרוב רק בין קבוצות ארץ-ישראליות. בשנת 1947 הצטרפה ההתאחדות הארץ-ישראלית להתאחדות הכדורעף הבינלאומית (FIVB) שהוקמה באותה שנה ונמנתה בין 20 החברות הראשונות של ארגון זה. הפעילות הבינלאומית הראשונה של ישראל הייתה בשנת 1947 כשהשתתפה בטורניר הנוער הדמוקרטי בפראג. לצורך התחרות הוקמה לראשונה נבחרת ארץ-ישראלית בהדרכת מיכה שמבן ולאחר ההשתתפות בטורניר קיימה אף משחקים ידידותיים בהונגריה ובבולגריה. בשנת 1949 התקיימה בפראג אליפות העולם הראשונה בכדורעף. נבחרת ארץ-ישראל החמיצה את השתתפותה באליפות עולם זו עקב בעיה "טכנית" – איחור בקבלת הוויזות. השחקנים אמנם לא השתתפו באליפות, אך נציגי ישראל השתתפו בקונגרס שהתקיים במקביל לאליפות, צפו במשחקים והבינו את הצורך בשינויים המבניים, הטכניים והטקטיים, הנדרשים כדי שגם הכדורעף הארץ-ישראלי יתנהל על פי השינויים שחלו במשחק בעולם (ירון, 1970).

הכדורעף במדינת ישראל

קשיי הענף בתחילת דרכו. עם הקמת המדינה המשיכה פעילות הכדורעף תוך התמודדות על גישור הפער ההולך וגדל בין הנתונים הקיימים במדינת ישראל לבין התפתחות הכדורעף בעולם. הכדורעף בישראל התקיים במגרשים פתוחים, בתנאי מזג אוויר קשים ומשתנים, על מגרשי אספלט ללא תאורה או בתאורה לא מספקת, וזאת בשעה שהכדורעף העולמי התבסס מקצועית על תהליך אימון ועיצוב של מיומנויות המצריכות תנאים חומריים שאפשרו את ביצוען ללא פגיעה גופנית: ניתורים רבים לחסימה ולהנחתה, משחק קרקע המצריך טכניקות נפילה להצלת כדורים, וכיוצא בזה. התנאים החומריים הקשים האלה, כמו גם חוסר במורים ובמאמנים בעלי הכשרה מתאימה, וארגון שהיה עדיין חובבני (משחקים רבים בוטלו, שופטים לא הגיעו למגרשים וכו') בלמו אפוא את התפתחות הענף, למרות ההבנה שמשחק זה נתפש כמשחק חשוב הן כמשחק תחרותי והן כמשחק לשעות פנאי. ניתן לומר כי הורגש מאוד החוסר במוסד שיכשיר מורים ומאמנים מתאימים.

ההגמוניה של התנועה הקיבוצית. הכדורעף, כפי שצוין לעיל, החל אמנם במקומות העבודה בעיר אך עד מהרה הפך לנחלת ההתיישבות העובדת, ובעיקר של קיבוצי "השומר הצעיר". הקיבוצים מצאו בכדורעף משחק שענה על הצרכים החברתיים ועל הנתונים החומריים של הקיבוץ. הכדורעף הוא משחק בעל אופי שיתופי-חברתי, מצריך תנאים חומריים בסיסיים, ניתן לשחק בו לאחר שעות העבודה על מגרש קטן שאינו מצריך טיפול מתמיד, הנגישות למגרש היא אופטימלית וניתן לשחק בו הן בקבוצות גדולות והן בקבוצות קטנות. בשנים הראשונות של המדינה הפך הכדורעף למשחק מרכזי בקיבוצים. המגרש נבנה במרכז הקיבוץ הוצבה בו תאורה מתאימה ובכך היה ניתן לקיים את המשחק בשעות הערב, לאחר שעות העבודה. המגרש המואר הראשון היה בתל-יוסף ומשם התפשטה ה"תופעה" לכל הקיבוצים. לפיכך, אין זה מפתיע כי בשל השהייה במגרשים במשך שעות רבות ובשל ריבוי השחקנים הפכו המגרשים למרכז חברתי חשוב והולכו להקמת קבוצות כדורעף ששלטו בליגה הישראלית (כמו: "הפועל המעפיל", "הפועל כפר מסריק" ועוד). משחקי הכדורעף היו למוקד של גאווה ושל עניין בקיבוצים.

הדומיננטיות של הקיבוצים נחלשה עם כניסתה של "מכבי תל-אביב" כנציגת "מכבי" הראשונה לליגת הכדורעף וכן עקב התפשטות הענף גם בערים (קרית-אתא, כפר סבא ועוד), ובעיקר עקב התמקצעותו של הענף שהקיבוצים לא יכלו להתמודד עמו עוד, עקב מצבם הכלכלי.

משחקי הליגה והגביע. בשנותיה הראשונות של המדינה שיחקו כדורעף רק במסגרות של התאגדות "הפועל". האגודות הוקמו, כאמור, רק בתנועה הקיבוצית ובעיקר בקיבוצי "השומר הצעיר". יוצאת דופן הייתה פעילותה הקצרה של אגודת "בית"ר" בתל-אביב.

למרות הפעילות הבינלאומית שהחלה כבר בשנים הראשונות של המדינה, הליגה הלאומית הרשמית הראשונה לכדורעף החלה רק בשנת 1956 כשהוחלט להעביר את הכדורעף למסגרת ההתאחדות לספורט שהוקמה בשנת 1951. עד 1956 העדיפו אנשי "הפועל" לראות את תחרויות הכדורעף כמשחקים פנימיים של ההתאגדות.

התפתחות ראויה לציון חלה בכדורעף הישראלי בראשית שנות ה-60 כשלארץ עלו עולים, בעיקר מרומניה (שהייתה אז מעצמת כדורעף), מומחים בתחומים הרבים שבענף: באימון, בהדרכה, בהוראה בבתי ספר, בהוראה במוסד למורים לחינוך גופני ובשיפוט, כלומר כוח מקצועי עם הכשרה וניסיון בתחומים השונים.

עולים אלה החיו מחדש את הענף בעזרת הקניית הידע הרלוונטי לאותה תקופה באירופה ובעיקר בארצות מזרח אירופה, שהובילו בענף לא רק שם אלא בעולם כולו. באליפות הראשונה זכתה קבוצת הקיבוץ של "הפועל בית זרע". עד שנת 1962 זכו באליפויות קבוצות עין שמר, שריד ונגבה, ולאחר מכן שלטה בענף "הפועל המעפיל" שזכתה 9 פעמים באליפויות (1962-1971). בשנים 1972-1975 זכתה בתואר הקבוצה המאוחדת של עין המפרץ – כפר מסריק. איחוד זה היה ראשיתו של תהליך חדש בהתיישבות העובדת – איחוד קבוצות בגלל חוסר האפשרות של קיבוץ אחד בלבד לעמוד בדרישות של הספורט התחרותי. בשנת 1976 זכתה לראשונה קבוצה עירונית – "מכבי תל-אביב", שנעזרה בשחקנים יוצאי קיבוץ. העשור לאחר זכיית "מכבי תל-אביב" מסמן התחזקות הכדורעף בערים, כשבנוסף ל"מכבי תל-אביב" זכו באליפות גם קבוצות "הפועל קריית-אתא" ו"הפועל בת-ים". מתחילת שנות השמונים ניתן להבחין בשלוש תופעות מרכזיות בליגה:

האחת - הכדורעף, המנסה להשתוות לענפי הספורט האחרים כענף תחרותי – הישגי המושתת על בסיס כלכלי -מקצועני, נוקט, בין היתר, צעד של הבאת זרים (בעיקר ממזרח אירופה). תהליך זה הוליד למקצוענות הולכת וגדלה בענף שהיה עד כה הפחות מקצועני בכל ענפי הספורט האחרים בעיקר בהיבטיו הכלכליים. למרות זאת עדיין היה ניתן לצפות בקבוצות רבות שלעתים לא יכלו להעמיד הרכב מלא ולעיתים התייצבו עם ששה עד שמונה שחקנים בלבד למשחק.

השנייה - שחקני הקיבוץ ומאמניו נדדו לערים שבהן יש קבוצות כדורעף או לערים המעוניינות לפתח ענף זה, בעיקר בגלל המשאבים הכלכליים המפותחים יותר של הקבוצות בעיר וההזדמנות שניתנה בכך לשחקנים, ילידי הקיבוצים, לעזוב את קיבוצם.

השלישית – שחקנים ושחקניות התאזרחו (באופן חוקי ובלתי חוקי). תופעה זו נבעה מכך שמספר הזרים לא היה מספיק, ולא היה מאגר של שחקנים צעירים שיכלו למלא את השורות (כמותית ואיכותית).

משום כך קרה שבקבוצות מסוימות היו רוב השחקנים זרים או מתאזרחים. התנועה הקיבוצית התמודדה עם התופעה באמצעות קבוצות של מועצות אזוריות (מטה אשר, העמקים, זבולון) ובאמצעות קליטת זרים גם בקיבוצים. באופן זה נוצר (עד היום) איזון בין הזכויות של הקבוצות

העירוניות לבין הזכויות של הקבוצות הקיבוציות בתואר האליפות, ואין עוד הגמוניה רבת שנים של קבוצה אחת בדומה לשנות הששים. ההתמקצעות שהביאה לידי נדידה תדירה של שחקנים ישראלים ושל שחקנים זרים מקבוצה לקבוצה (מן העיר לקיבוץ ומן הקיבוץ לעיר) היא הסיבה העיקרית לכך שאין זוכה קבועה מדי שנה. הקבוצות שזכו באליפות מאז שנות השמונים והתשעים היו: "מכבי תל-אביב", וקבוצות "הפועל" מקריית אתא, ממטה אשר, מבת ים, מהעמקים-זבולון ומכפר סבא.

משחקי הגביע החלו רק בשנת 1960, והזוכה הראשונה הייתה "הפועל עין שמר", שזכתה גם בשנתיים שלאחר מכן. בדומה לשליטתה בליגה זכתה גם בגביע "הפועל המעפיל" בזכויות רצופות. בין השנים 1963-1970 זכתה "הפועל מעפיל" שבע פעמים רצופות בגביע המדינה – תופעה נדירה ביותר בספורט כשמדובר במשחקי גביע. הקיבוצים שלטו במפעל זה עד סוף שנות השבעים שבהן זכו בגביע קבוצות "הפועל" מהעוגן, מבית זרע-אפיקים, מעין המפרץ-כפר מסריק ומחניתה. הקבוצה העירונית הראשונה שזכתה בגביע הייתה הפועל רמת אביב בשנת 1977. בדומה למה שקרה בליגה גם משחקי הגביע משנה זו החלו להתאפיין בנדידה של הגביע הלוך ושוב מקבוצות הקיבוץ (העוגן, המעפיל, מטה אשר, עמקים-זבולון) לקבוצות העיר (קריית-אתא, בת-ים, כפר סבא, מכבי תל-אביב).

משחקי הנשים. משחקי הגביע לנשים החלו בשנת 1960 (הזוכה הייתה "הפועל עין שמר"), ושנה לאחר מכן החלו משחקי האליפות והזוכה הראשונה בהם הייתה "הפועל עין שמר". בדומה לכדורעף של הגברים התנועה הקיבוצית הטביעה את חותמה אף בקרב הנשים, כשהתופעה הבולטת הייתה קיומן של קבוצות נשים מצטיינות לצדן של קבוצות גברים מאותו הקיבוץ. כך לדוגמה בלטו במיוחד הקבוצות של "הפועל עין שמר", "הפועל כפר מסריק" "הפועל העוגן" ומאוחר יותר "הפועל נעמן" (איחוד של כפר מסריק ועין המפרץ שהפכה מאוחר יותר ל"הפועל מטה אשר" עד לפירוקה), ובעיקר קבוצת "הפועל המעפיל" שזכתה משנת 1966 ועד 1973 בשבע אליפויות ובשמונה גביעים. מן ראוי לציין את הקבוצה של "מרחביה-זרעאל" שזכתה בליגה ובגביע בלי שהייתה לצדה קבוצת גברים מאותו קיבוץ או מועצה אזורית.

בדומה לגברים החלו בשנות השבעים לקום גם קבוצות כדורעף עירוניות החלוצה שבהן הייתה "הפועל בת ים" שזכתה בגביע בשנת 1982 ובליגה ובגביע בשנת 1987. הצטרפות קבוצות עירוניות נוספות כדוגמת "הפועל פתח-תקווה", "הפועל כפר סבא" "הפועל קריית אתא" ו"הפועל קרית חיים" (הקרייתיות) נשאה פרי רק באמצע שנות ה-90 עם זכייתה של קבוצת הקרייתיות באליפות המדינה בשנת 1996 וקריית אתא בשנת 2002. הקבוצות העירוניות הן כיום דומיננטיות באופן מוחלט ודוגמה אופיינית לכך היא משחק הגמר בעונת 2001 שבו התמודדו קבוצות "הפועל" מרעננה וקריית אתא (שזכתה באותה השנה בגביע ובאליפות).

מן הראוי לציין שבענף הכדורעף אין קבוצה אחת שהיא דומיננטית לאורך זמן. קבוצות מסוימות שולטות בענף שנים רצופות וארוכות – ואחר כך נעלמות או מתמזגות למסגרת גדולה יותר (כך לדוגמה אצל הגברים הקבוצות של "הפועל עין שמר", "העמקים-זבולון", ועוד) וזו תופעה שבולטת יותר אצל הנשים (כך למשל קבוצות "הפועל נעמן" ו"הפועל מרחביה-זרעאל")

הכדורעף הישראלי בזירה הבינלאומית

הכדורעף הישראלי הופיע מאז היווסדו במסגרות בינלאומיות שונות: באלופות עולם, במשחקים קדם-אולימפיים, באלופות אירופה, בתחרויות באסיה, במשחקים שונים בגביעי אירופה לקבוצות, בטורנירים של מדינות מערב אירופה (כדוגמת טורניר האביב) ובטורנירים שונים, שהיו בישראל, כדוגמת טורניר החורף לקבוצות נשים.

אליפויות עולם ואליפויות אירופה. הכדורעף הישראלי החל דרכו בזירה הבינלאומית הרשמית באלופות העולם הראשונה שהתקיימה בפריס בשנת 1951. הנבחרת זכתה במהלך האליפות בשתי מערכות בלבד – ונחלה הפסדים בכל משחקה. שנה לאחר מכן (1952) השתתפה ישראל באלופות העולם שנערכה במוסקבה ובמסגרת זו שיחקה פעמיים נגד נבחרתה של לבנון (ניצחון והפסד). באלופות העולם השנייה שישראל השתתפה בה (פריס 1956) ישראל יוצגה על ידי קבוצת נשים (ההשתתפות היחידה של הנשים באלופות העולם!) וגברים ואף זכתה לכמה ניצחונות. הגברים גברו על לוקסמבורג, קוריאה, אוסטריה, בלגיה וקובה, וזכו במקום ה-16, ואילו הנשים גברו על לוקסמבורג, גרמניה, אוסטריה ודורגו במקום ה-14. קבוצות הגברים והנשים שהשתתפו באלופות זו הצמיחו דור של מאמני כדורעף בישראל (כמו: אהוד דקל, דוד כפרי ואריה זלינגר). ישראל השתתפה גם באלופות העולם בשנת 1962 (במוסקבה ובקייב), גברה על אלבניה, פינלנד, אוסטריה, הפתיעה בניצחון על איטליה ודורגה במקום ה-15.

בשנת 1967 השתתפו נבחרות הגברים והנשים של ישראל באלופות אירופה בטורקיה וזכו להישגים נאים ובמיקום הגבוה ביותר במסגרת זו. הגברים (שגברו על טורקיה, פינלנד, בלגיה, אלבניה, הולנד ושבדיה) היו במקום ה-11 והנשים שאומנו על ידי אריה זלינגר (זכה מאוחר יותר במדליית הכסף כמאמן נבחרת הנשים של ארצות הברית), ניצחו את שבדיה, טורקיה, במוקדמות והפסידו בכל משחקהן בבית הגמר-זכו במקום ה-8.

בשנת 1970 הצליחה ישראל להשתתף בפעם האחרונה באלופות עולם, וזאת באלופות שהתקיימה בבולגריה. היא דורגה במקום ה-19 לאחר שגברה על אירן וונצואלה בלבד. בשנת 1971 השתתפו שוב נבחרות הגברים והנשים באלופות אירופה באיטליה. אליפות זו הייתה הפעם האחרונה שישראל השתתפה בגמר האליפות ביבשת זו ובשנים שלאחר מכן היא כשלה במשחקים המוקדמים. הגברים סיימו במקום ה-12 (ניצחונות על: סקוטלנד, טורקיה והולנד), והנשים - במקום ה-11 (גברו על אנגליה ועל שוויץ).

מוקדמות למשחקים האולימפיים. ישראל ניסתה להשתתף גם במשחקים האולימפיים (שבהם שולב הכדורעף לראשונה במשחקי טוקיו 1964), אך היא כשלה בכל הטורנירים הקדם-אולימפיים שנערכו. הפעם הראשונה שישראל השתתפה במוקדמות למשחקים האולימפיים הייתה במסגרת משחקי אסיה שנערכו בסוף 1963 - תחילת 1964 בהודו, והוכרו גם כמשחקים קדם-אולימפיים. ישראל גברה על פקיסטן, הפיליפינים ואירן, ונכנעה להודו, צפון קוריאה ולדרום קוריאה. הייתה זו הפעם היחידה שנבחרת ישראל בכדורעף שובצה במשחקים רשמיים באסיה.

משחקים וטורנירים יזיוותיים. הפערים שהלכו וגדלו בין מזרח אירופה לבין מערבה הצריכו יצירת מסגרת שתאפשר למדינות המערב להתמודד התמודדות שקולה בין לבין עצמן. בשנת 1962 החל

להתקיים טורניר מערב אירופי ("טורניר האביב"), ונבחרת הגברים של ישראל השתתפה בו בקביעות (מלבד 1968 ו-1974) ואף אירחה אותו בשנים 1970 ו-1976. בטורניר זה זכתה ישראל למספר הישגים נאים, כמו: מקום שני ב-1967 וב-1970 (בשניהם הפסידה בגמר נגד הולנד) ומקום שלישי ב-1972. מאז טורניר 1972 חלה נסיגה הדרגתית בהישגיה של נבחרת ישראל. אמנם ישראל זכתה שוב במקום השני בשנת 1990 בטורניר שהתקיים בישראל, אך זאת בעיקר עקב העובדה שמעצמות הכדורעף המערב אירופיות (הולנד איטליה, צרפת) הפסיקו ליטול חלק בטורניר זה.

נבחרת הנשים החלה להשתתף בטורניר ב-1977 וב-1985 אף אירחה טורניר זה (היא דורגה במקום האחרון לאחר ניצחון יחד על אנגליה). ראוי לציין שבטורנירים שנערכו בנורבגיה (1986) ובשבדיה (1987) – לא הצליחה ישראל לנצח אף יריב אחד!

בנוסף להשתתפות במסגרות הרשמיות נטלה ישראל חלק בעשרות משחקי ידידות וטורנירים ידידותיים באירופה ובישראל ותרמה בכך להידוק הקשרים הבינלאומיים של ישראל. כך לדוגמה, השתתפה ישראל במשחק ידידות בבלגרד ב-1962 כנגד יוגוסלביה, אירחה את טורקיה ב-1964 ואת יוון ב-1965, השתתפה בטורניר בטורקיה ב-1965, בטורניר לקבוצות אירופיות לנשים ולגברים שנערך מדי שנה בישראל בחורף, ועוד.

אליפויות אירופה לקבוצות. במקביל לנבחרת הישראלית החלו גם האלופות ומחזיקות הגביע ליטול חלק באליפויות אירופה השונות. קבוצת הגברים הראשונה שהשתתפה בגביע אירופה לאלופות הייתה "הפועל עין שמר" בשנת 1961, והיא הודחה בסיבוב הראשון על ידי "גלאטסאריי איסטנבול" מטורקיה. "הפועל בית זרע" הייתה הראשונה שהשתתפה במסגרת של מחזיקות הגביע ב-1972, והודחה בניצחון "חלק" (3-0) בשני המשחקים נגד "רפיד בוקרשט" מרומניה. קבוצת הנשים של "הפועל כפר מסריק" הייתה הראשונה שהשתתפה בגביע אירופה לאלופות בשנת 1965 והודחה על ידי "לבסקי סופיה" מבולגריה. "הפועל עין המפרץ" (לשעבר: "הפועל כפר מסריק") השתתפה לראשונה ב-1972 בגביע אירופה למחזיקות גביע ונוצחה אף היא בצורה "חלקה" על ידי הקבוצה הרומנית "פנצלינה יאסי".

משנת 1981 החלה ישראל להשתתף גם בגביע ההתאחדות האירופית לגברים. ב-1987 נכנסו למעגל משחקים זה גם קבוצות הנשים.

במסגרות של אליפויות אירופה השונות לא ניתן לציין הישגים בולטים במיוחד של הקבוצות הישראליות (במיוחד לא של הנשים), שהצליחו לכל היותר לעבור שלב אחד או שניים (לרוב נגד מדינות מערב אירופיות). ההישגים היחידים הראויים לציין הם העלייה לשמינית הגמר של "הפועל בת ים" בשנת 1992 וההישג הטוב במיוחד של האלופה ומחזיקת הגביע "העמקים/זבולון" דאז שהצליחה בשנת 1995 להעפיל לליגת האלופות לאחר שעמדה בשלב המוקדמות.

מכל האמור לעיל עולה, כי ישראל החלה את דרכה בזירה הבינלאומית יחד עם כניסתו הרשמית של הכדורעף לזירה זו בשנות ה-50. ההשתתפות באליפויות העולם ובאליפויות אירופה הראשונות נבעו, בין היתר, מן העובדה שישראל הייתה בין המדינות הראשונות שיצרו מסגרות מדינתיות רשמיות שאפשרו השתתפות בינלאומית סדירה.

בשנים הראשונות היה ניסיון של התמודדות עם כל הנבחרות בעולם ובאירופה וניכרו הצלחות יחסיות, כשהשיא היה בהישגים הנאים של שנות השבעים. משנות ה-70 חלה דריכה במקום. הכדורעף בעולם התפתח כמותית ואיכותית. התחרויות הבינלאומיות הצריכו שלבי תחרות מוקדמים וישראל לא

השכילה להדביק את הפער ההולך וגדל בינה לבין מדינות העולם השונות ואפילו לא בינה לבין מדינות מערב אירופה שהיו בעבר ברמתה. מעניין, כי תהליך זה חל במקביל להיחלשות של הכדורעף הקיבוצי, ויש להניח כי יש קשר בין היחלשות הכדורעף הייצוגי לבין תופעה זו.

כדורעף החופים בישראל

נתונה הגיאוגרפיים והאקלימיים של מדינת ישראל כמדינה השוכנת על חוף הים, בדומה לקליפורניה, בארצות הברית ולברזיל מאפשרות בה את התפתחותו של כדורעף החופים. בדומה לארצות הברית ולברזיל, משחק זה החל כמשחק "ספונטני", ששיחקו אותו במתקנים שהעמידו הרשויות המקומיות בחופים. פעילות זו הייתה בראשיתה עממית ולא מאורגנת כשהשתתף בה הציבור הרחב – ללא הבדלים של גיל ומין.

עד שנת 1990 שיחקו את המשחק על פי חוקי המשחק של האולמות (ששה נגד ששה, אך לא אחת על פי מספר המשתתפים). בשנת 1990 החל המשחק להתארגן ביוזמתו של שחקן העבר והמאמן רובי פרידמן. בשנה זו נערכה אליפות חיפה ובה השתתפו 16 קבוצות מרחבי ישראל והיא אף נשאה פרסים כספיים מחסויות של חברות מסחריות. טורניר זה היווה קרש קפיצה לטורנירים נוספים, שאורגנו ביזמה אישית תוך שיתוף פעולה עם הרשויות המקומיות (כמו בת-ים).

בשנת 1992 נטל על עצמו איגוד הכדורעף לארגן טורניר כדורעף חופים שהחל בתל-אביב, ושנה לאחר מכן הייתה כבר אליפות ישראל הרשמית. אליפות זו כללה 16 קבוצות של זוגות שחקנים. האליפות נערכה ב-4 טורנירים נפרדים (חיפה, הרצליה, בת-ים, תל-אביב), והאלופים הראשונים שזכו בה היו יובל כץ ונווה מילוא. אליפות זו הוכרזה כאליפות פתוחה והשתתפו בה, בין היתר, גם זוגות מאירופה (רוסיה ונורבגיה) ומארצות הברית.

אליפות זו נמשכה גם בשנים לאחר מכן ובשנת 1995 אף שודרה לראשונה בשידורי הספורט של הטלוויזיה.

בשנת 1996 נערכה גם אליפות בתי הספר הראשונה בכדורעף חופים, ביזמת התאחדות הספורט לבתי ספר ובשיתוף פעולה עם היחידה לטיפוח ספורטאים צעירים מצטיינים ואיגוד הכדורעף. בתי הספר הפכו במידה רבה למסגרת התחרותית הגדולה ביותר של כדורעף החופים. כך למשל, בשנת 1997 השתתפו באליפות 207 קבוצות כ-1800 שחקנים שקיימו 460 משחקים בשני ימי תחרות. תפוצתו של המשחק בבתי הספר הצריכה התאמת חוקה על פי הגילים השונים ועל פי המינים. כך למשל, משחקות כיתות ז-ח ברביעיות, כיתות ט-י"ב בשלוש ובהוגרים בזוגות. גובה הרשת הותאם ונעשו שינויים ייחודיים במשחק עצמו (שימוש בכדור, החלפות מגרש לאחר 5 נקודות וכו'). המשחק שולב גם למשחקי אסי"א ובחלק מן המוסדות להשכלה גבוהה אף הוכנו מגרשי חול המאפשרים לסטודנטים לשחק את המשחק במוסד עצמו. (בורק, שם)

מצבו העכשווי של הכדורעף בישראל

כשאנו בוחנים את מצבו של הכדורעף בישראל בהווה על פי תהליכי העבר ניתן להצביע על מספר תופעות מרכזיות:

"**דריכה במקום**". בשנים האחרונות אנו עדים לירידה עקבית ומתונה בהישגיו של הכדורעף הישראלי. ירידה זו נובעת מצד אחד, מן ההתקדמות הקבוצות של המערב-אירופיות בכדורעף בזמנים שונים ומן

הצד האחר, דריכה במקום ואף נסיגה באיכותו של הכדורעף בליגה הישראלית. תופעה זו קיימת למרות פעילותן של מסגרות תחרותיות ייחודיות לצעירים (התאחדות הספורט של בתי הספר) ומסגרת לטיפוחם (היחידה לטיפוח ספורטאים צעירים מצטיינים) בשנים האחרונות.

הדומיננטיות של הזרים. הכדורעף התפתח בישראל בעבר בעקבות העליות השונות. הגורם העיקרי כיום המאפשר שמירה על מסגרת איכותית הוא השחקנים הזרים והמתאזרחים, שבלעדיהם לא ניתן לקיים כיום רמת תחרותיות והישגיות ראויות לשמן. מספר הספורטאים שגדלו בענף בתהליך אימון רב-שנתי הולך וקטן וזה מחזק את התלות בזרים ומשפיע באופן ישיר על יכולתן של הנבחרות הייצוגיות – הגברים ובייחוד הנשים.

היעלמות כוחו של הקיבוץ היחיד. הקיבוץ היה בעבר מרכז הפעילות החברתית והתחרותית של ענף הכדורעף. במרוצת השנים, עקב סיבות כלכליות, חברתיות ופוליטיות לא יכול עוד הקיבוץ היחיד להתמודד באמצעות קבוצה אחת איכותית. הקבוצות הקיבוציות כיום הן איחוד של מספר קיבוצים, בדרך כלל ממועצה אזורית אחת תוך שילובם של זרים ושל צעירים. עם זאת ראוי לציין שמדי שנה מצליחה התנועה הקיבוצית להעמיד קבוצות תחרותיות המתמודדות בהצלחה עם הקבוצות העירוניות. העובדה שהקבוצות הן של מועצות האזוריות הפחיתה את ההזדהות עם הקיבוץ, שהייתה קיימת בעבר במעפיל, בחניתה ובקבוצות אחרות, והביאה לעניין קטן יותר בענף ולירידה במספר הצופים. למרות זאת יש לציין כי הכדורעף הוא ספורט הכדור הקבוצתי היחיד שקיימות בו קבוצות קיבוציות ברמה הגבוהה ביותר. דבר זה מתאפשר בעיקר עקב נדידה של שחקנים מן העיר לקבוצות המאוחדות של המועצות המקומיות, אף על פי שקיימת גם התופעה ההפוכה.

ההגמוניה העירונית של הנשים. התפתחות הכדורעף של הנשים בישראל מצביע באופן עקבי על ירידה משמעותית בהגמוניה של הקיבוץ. בעבר קבוצות הנשים של הקיבוצים שלטו בענף שליטה מוחלטת ולאורך שנים. כיום הן אינן שולטות עוד ומתקיימות בזכות הזרות ושחקניות החיזוק מן העיר. ההתדרדרות של הכדורעף אצל הנשים בולטת יותר מאשר אצל הגברים, ואנו עדים לכך שהפער בין רמת הכדורעף אצל הנשים בישראל לעומת רמתן של השחקניות באירופה הולך וגדל עד כדי חוסר יכולת להתמודד בכלל.

היעלמותן של האגודות הקטנות. ההגמוניה בענף הכדורעף הייתה מאז ומתמיד של "הפועל". לצד "הפועל" החלו כבר בשנות ה-50 לקום קבוצות של המרכזים השונים ("מכבי", "אליצור", "בית"ר"). כיום, מספרן של אגודות אלה בטל בששים ומלבד "מכבי תל-אביב" קיימת מגמה ברורה של העלמות האגודות שאינן מן "הפועל".

ההתפתחות בבתי הספר. היחידה לספורטאים צעירים מצטיינים, שהגדירה את הכדורעף כענף מרכזי, יחד עם הקמת ההתאחדות לספורט של בתי"ס הביאה לפעילות הולכת וגדלה של קבוצות כדורעף בבתי הספר על פי גילים, ולמספר רב של עוסקים בענף (ילדות, נערים ונערות). כיום ניתן להצביע על מסגרות תחרותיות בכיתות השונות, שעל פי נתוני ההתאחדות לספורט של בתי הספר בנויות כך: כיתות ז'-ט' המכילות 380 קבוצות (כ-5000 ילדים); 30 קבוצות של בנות בכיתות י'-י"ב (400 בנות) וליגת על של

קבוצות נבחרות בליגה בית ספרית במסגרת ההתאחדות לספורט של בתי הספר ובה 10 קבוצות של בנות ו-8 של בנים (כ-250 שחקנים). הנתונים נמסרו בעל-פה על ידי אורי חבר מן ההתאחדות). התחרויות בין בתי הספר במבנה של ליגות כמו גם קיומן של תחרויות מרכזיות במכון וינגייט של היחידה לספורטאים צעירים, היא קרן אור לעתידו של הענף, אך עדיין אין רואים תוצאות איכותיות ממש.

התפתחותו של כדורעף החופים. בשנים האחרונות ישראל מנצלת היטב את נתונה הפיסיים לפיתוחו של ענף כדורעף החופים. ענף זה צובר פופולריות רבה, מעורר באופן יחסי עניין רב בציבור וזוכה אף לחשיפה תקשורתית.

ההתפתחות במגזר הערבי. תופעה חיובית נוספת, שאיננה מוכרת בענפים אחרים, היא התפתחות הכדורעף בשנים האחרונות במגזר הערבי הן אצל הגברים והן אצל הנשים – למרות מגבלות המסורת. ענף הכדורעף הפך כיום לענף הפופולרי ביותר במגזר הערבי לאחר הכדורגל.

סיכום

ניתוח קווי היסוד בהתפתחותו ההיסטורית חוקתית והטכנית-טקטית של משחק הכדורעף בעולם ובישראל מצביע על התופעות האלה:

הכדורעף החל כמשחק ספורטיבי במוסדות שהדגישו את ערכו ואת ייחודיותו החינוכית כמשחק קבוצתי לשעות הפנאי. המשחק הופץ באופן שיטתי על ידי מוסדות ימק"א והפך למשחק של פנאי למגוון קבוצות חברתיות (חיילים, פועלים, תלמידים וכו'). התפשטותו של המשחק במדינות אמריקה השונות, באירופה ובאסיה הביאה לכך שבמקביל להיותו משחק לשעות פנאי הוא קיבל אופי של משחק תחרותי. המעבר למשחק תחרותי יצר דרישה לחוקים ברורים יותר שיגדירו נתונים שווים לשתי קבוצות מתחרות (גודל מגרש, מספר מתחרים, ניקוד וכו').

תרומה נכבדה לעיצוב אופיו התחרותי של משחק זה והשלכותיו על דרכי האימון והתפיסה הטכנית-טקטית יש לראות באימוצו של המשחק על ידי ברית המועצות, ומאוחר יותר על ידי כל הגוש המזרחי. משחק הכדורעף ואופיו עלו בקנה אחד עם האידיאולוגיה השווינונית הקבוצתית המדגישה את התוצאה ואת ההצלחה כפועל יוצא של שיתוף פעולה קולקטיבי.

לאחר מלחמת העולם השנייה התמסד הכדורעף. הוקמו מסגרות ארגוניות (איגודים, התאחדויות מדינתיות יבשתיות וכו') וכן מסגרות הכשרה של מורים ושל מאמנים שעסקו בתחום בהיבטיו התיאורטיים, המדעיים-מקצועיים והיישומיים. הדומיננטיות של המשחק כמשחק תחרותי והיעלמותו ההדרגתית כמשחק פנאי קלאסי היה בעיקרו תוצאה של ההתמסדות הארגונית (באגודות ובבתי ספר) והאקדמית של משחק זה.

בשנים אלה בלטה במיוחד העליונות המוחלטת של הגוש המזרחי בענף, שראה במשחק זה את אחד האמצעים הספורטיביים להוכחת עליונות השיטה המזרחית, בעיקר על רקע המלחמה הקרה שהחלה בשנים אלה.

הפערים שהלכו וגדלו בין המזרח לבין המערב הביאו את המערב לכלל הכרה שההתמחות וההתמקצעות של תהליכי הלמידה והאימון ותשומת הלב הרבה לאימון בגוש המזרחי הם סיבת ההצלחה הרבה באליפויות העולם.

משנת 1964 שולב הכדורעף גם במשחקים האולימפיים (גברים ונשים). כניסת המשחק למעגל המשחקים האלה הביאה לעלייה בפרסומים אודות הענף גם במערב וגם במזרח חולק מן המחקרים ומשיטות האימון "הוברחו" ממזרח אירופה למערב. המשחקים האולימפיים ואלופיות העולם לוו בכינוסים שתרמו להתפתחותו באמצעות לימוד בבית הספר, באמצעות אימון של שחקנים מתחילים ואף בהיבטיו המנטליים והפיזיולוגיים (Wertheim, 1992).

הפער בין המערב למזרח הצטמצם, וכשקרס הגוש המזרחי בסוף שנות ה-80 הפער נעלם לחלוטין, ובשנים האחרונות בולט יותר מספר המדינות המערביות הזוכות בתארים העולמיים.

המשחקים האולימפיים בלוס אנג'לס בשנת 1984 מהווים נקודת מפנה בכך שהם הגדירו מחדש את הקשר בין ספורט תחרותי וספורט ראויה לבין מקורות המימון שלו. הספורט בכלל והכדורעף בפרט (כמשחק שאינו מוביל בספורט התחרותי) הפך תלוי יותר ויותר במשאבים הפיננסיים שהפרסום בטלוויזיה יכול לספק.

התלות של הכדורעף בטלוויזיה הוכרה על ידי המוסדות הבינלאומיים של הכדורעף והביאו לכך שהשינויים במהות המשחק ובחוקיו והשינויים הטכניים-טקטיים קשורים יותר כעת בדרישות המסחריות של הטלוויזיה.

תופעה נוספת היא התפתחות כדורעף החופים, שהטלוויזיה המסחרית ראתה בו משחק אטרקטיבי במיוחד. היות שמשחק זה התנהל בתנאים שונים (חול, בגדי ים, קבוצות קטנות), השימוש במיומנויות השונות היה "חופשי" יותר, והטלוויזיה היא זו ש"לחצה" על הכדורעף ה"נורמטיבי" לאמץ אלמנטים של כדורעף החופים וכן שינויים תכופים בחוקה.

כניסתו של משחק כדורעף החופים למעגל הטלביזיוני והאולימפי פיתחה שתי מסגרות תחרותיות של כדורעף. בגלל התדירות הגדולה של התחרויות בשתי המסגרות משתתפים בכל אחת מהן שחקנים ושחקניות שונים בכל משחק. מצב זה שונה מן המצב ששרר עד לשנים האחרונות שבהן אותם השחקנים שיחקו בשתי המסגרות.

הכדורעף קיים עדיין כמשחק לשעות פנאי – אך כיום זה מבוסס יותר על מאפייניו של משחק כדורעף החופים.

התפתחותו של משחק הכדורעף בישראל הייתה במקביל להתפתחותו בעולם בשלבי הראשונים, וישראל נטלה חלק באליפות העולם הראשונה. הכדורעף בישראל הושפע מאוד מן העליות השונות (מאמנים, שחקנים, מורים) ומהנדידה הפנימית בין העיר לקיבוץ ולהפך. בשנים הראשונות של כניסת הכדורעף לארץ-ישראל ולמדינת ישראל בלטה מאוד הדומיננטיות של חברי התנועה הקיבוצית בכדורעף הגברי והנשי והמשחק אומץ בעיקר על ידי התאגדות "הפועל". בשנים האחרונות נוצר איזון בין הכדורעף הקיבוצי (שהקים קבוצות אזוריות ולא קיבוציות) לבין הכדורעף העירוני, ורב מאוד משקלם של השחקנים הזרים.

הכדורעף הישראלי ניסה מאז ומתמיד ליטול חלק בכל המסגרות הבינלאומיות, אך בשנים האחרונות ניכרת ירידה בהישגיו של הענף שלא הצליח עד כה להשתתף במשחקים האולימפיים, ומאז האליפויות הראשונות אף לא באליפויות עולם ובאליפויות יבשת. הירידה בהישגים והעלייה בפערים בולטת יותר בקרב הנשים.

מן הראוי לציין את ההתפתחות הכמותית של העוסקים בענף במסגרת ההתאחדות של בתי הספר (גם בכדורעף ה"קלאסי" וגם בכדורעף החופים) שנותנת פתח תקווה לשיפור של איכות המשחק בעתיד.

מקורות

- אפק, א' (1976). **יסודות משחק הכדור-יעף**. מכון וינגייט : נתניה.
- בורק, ח' (1997). כדורעף – חופים – ענף אולימפי , **החינוך הגופני והספורט נ"ב** (6) 30-31.
- בורק, ח' , אורן, ד' (2000). השינויים בחוקת הכדורעף והשפעותיהם על המשחק. **החינוך הגופני והספורט, נ"ו** (2) , 30-32.
- גבע, י', אפשטיין, נ' (1999). השינויים בחוקת הכדורעף. **החינוך הגופני והספורט נ"ד** (5) , 14-15.
- ורטהיים מ' (1990 א'). הספורט המזרח גרמני – לאן?, **החינוך הגופני והספורט מ"ה** (4) , 12-13.
- ורטהיים מ' (1990 ב'). הגורמים להצלחה בכדורעף הנשי בצמרת העולמית. **ספורט הישגי 6** , 21-24.
- וינגרטן, ג' (2002). תחיית המתים של מישחק הכדורעף, **החינוך הגופני והספורט נ"ז** (3) , 30-32.
- ירון, ז' (1970). **כדורעף בישראל**. ללא מקום הוצאה.
- סובוביץ, י' (2002). מ"לה-מיטונטה" לכדורעף . **החינוך הגופני והספורט נ"ז** (3) , 32.
- קאופמן, ח' (1995). הזיקה הרעיונית בין ספורט הפועלים לבין התאגדות "הפועל" בתקופת המנדט, **בתנועה** , ג (1) , 56-76.
- Brandel, C. (1988). **Volleball-Weltgeschichte** .Muenchen.
- Dannenmann , F. (1991). **Volleyball gesamtdeutsch**. Hamburg.
- Fiedler, M. (1978) : **Volleyball** , Sportverlag Berlin (5 Aufl.).
- FIVB (1987). **40th Anniversary , 1947-1987, Federation Internationale de Volley-Ball**. Milano.
- Froehner, B., Radde, K., Doering, F.(1976): **Volleyball** . Sportverlag Berlin (2 Aufl.)
- Frohner, B, Zimmermann, B, Kugler, B. (1995). **Analyse des Entwicklungsstandes im internationalen Spitzenvolleyball, Medienpaket mit Broschueren und Videobnaendern** ,IAT:Leipzig .
- Herzog, K., Voigt, H. F., Westphal, G.(1985) : **Volleyball –Training** , Verlag Hofmann Schorndorf : Germany.
- Helbig, H. (1995). **Volleyball in Deutschland. Geschichte und Geschichten**. Stiftung Deutsche Volleyball: Herausgeber.
- Kobrle, J., Neuberg, E.. (1977): **Taktik des Volleyballspiels** (Teil 1) Karl Hoffmann Verlag Schorndorf.
- Over, P.(1992). Set in jump. **volley-Tech** 4 :3-11
- Papageorgiou, A. Spitzley, W. (1996). **Leistungs-Volleyball**. Aachen: Meyer & Meyer.
- Scheidereit, D. (1969). **Die Entwicklung des Vollballspiels. Eine Studdie uber die sportlich-leistungsmassige. Entwicklung eines Ballspiels als Beitrag zur Traininigslehre und zur Geschichte der Sportspiele**. Leipzig: Pad-Dissertation.

Wertheim, M. (1992) **Zur Ausbildung von Fachuebungsleiteren und Trainern fuer den Wettkampfsport im Ausserschlischen Bereich in Der Bundesrepublik Deutschland und in Israel.** Koeln Dissertation.

Zimmermann, B. (1993). Main characteristics of defense. **volley-Tech 5:** 1-9.